

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

- El preu és de 62 lliures de plata valenciana (segons subhasta), 3 lliures de "sera blanca obrada para la yglesia" i "una arresa" pel dia de la festa de sant Salvador (d'Horta -?-).
- Els veïns podran "señalar un jornal de tierra de cada heredad para el pasto de sus vajages".
- Ha de pagar el nunci (suposem que la corredoria per la subhasta del contracte).
- No es pot absentar del terme sense pagar els drets dels corders, sota pena de 10 lliures de plata valenciana (?).
- Els terratinents del terme tenen dret a la "prelacion o fatiga", suposem que a per a servir-se de les pastures.
- Si hi ha algun dubte sobre el contingut del contracte, correspondrà al batlle "el poderlo declarar".

b) Baronia de Flix:

En el cas de la Baronia de Flix tenim referències sobre arrendaments o en coneixem des del s. XV, unes vegades parcials i altres de tots els drets i censos de la Senyoria amb alguna que altra excepció. Però veiem com fins i tot s'inclouen el 1534 lluïsmes i terços que suposem són els de la Cort.

Justament al Capbreu tingut al lloc de Flix el 1400 hi ha una declaració que textualment diu: "Item, lo senyor per sa auctoritat pot vendra tot lo terme de Flix, a l'aygua per erbejar, a qui's vol, exceptat als vahins los quals segons diuen son stats desveynants ab letra del senyor".

Potser sigui una interpretació arriscada, però hem de tenir en compte l'equivalència a l'època dels termes "vendre" i "arrendar", i fins i tot "establir", i que justament en un dels documents que anem a veure es fa acte de "venda o arrendament" de la Baronia; per això creiem que aquella declaració està reconeixent de fet la facultat i prerrogativa del senyor d'arrendar el terme del lloc. I ja la segona part del text vindria a indicar que tal arrendament no es pot fer a favor de veïns del mateix lloc, cosa que d'altra banda no podem acreditar en la pràctica.

Aquella declaració, en definitiva, està proclamant la lliure disposició senyorial sobre el seu terme, i també s'està dient que el senyor pot arrendar-lo, íntegre o en part, o un empriu sobre el mateix com pot ser el d'herbejar al que s'al.ludeix.

D'altra banda, tenim notícia d'un arrendament dels molins, dels forns, les botigues, el celler, la barca i la colladora l'any 1462; ens anem a referir en tot cas a uns arrendaments del s. XVI, i tenim referències d'un de 1525, i coneixem els plecs de condicions dels que describim, més d'altres de 1532, 1535, 1538, 1540 i 1544 (662).

1) De 1534:

En data imprecisa, el Consell Ordinari de la Ciutat decideix posar "a l'encant per arrendament a tres anys les rendes" la Baronia de Flix; l'encapçalament del document indica que es concedirà tal "venda o arrendament (...) al mes donant en lo encant publich". Així els "capitols o albara" (o plec de condicions en expressió actual) que regiràn l'arrendament, després d'assenyalar que el contracte entra en vigor el 4 de desembre de 1534, disposen:

1ª. L'objecte del contracte el constitueixen "totes les rendes e altres emoluments (...) dels dits castell, vila e loch":

- De "blats, e del vi, lo forn, la barca e la part que la Ciutat te en lo moli e pesquera; (...) tots los censos que los poblats e habitants en dita Baronia fan, axí de gallines com de diners, e la meytat dels luysmes, terços, foriscapis e altres drets que dins lo dit temps cauran e se rebran en les dites rendes de la Palma".

- També "son compreses (...) les pensions devedores de aquell censal de pensio de XXIII lliures IIII sous VI diners, lo qual la dita Ciutat reheb quiscun any en la festa de Sancta Maria de març sobre la dita vila de Flix".

- Talment s'inclouen "les pensions devedores de aquell altre censal de pensio de XIII lliures VII sous, lo qual lo dit loch de la Palma fa quiscun any en lo dit terme a la dita Ciutat".

- S'afegeixen "tots los censos e altres drets que la dita Ciutat reheb per causa del regadiu qui's fa per les anahores fetes en dita vila de Flix".

- I finalment es consideren incloses "totes altres coses e drets continuats en lo Capbreu fet de aquells, los quals empero se acostumen de present pagar".

2ª. S'obliga l'arrendatari a "servar la commutacio feta per los consellers e Consell dels set cafisos e nou fanegues forment e (...) civada que reheben sobre lo loch de la Palma al XIII dels fruits que's culliran".

3ª. Després es relacionen els béns i drets que resten exclosos de l'arrendament: el dret que satisfan els "olim moros" de 200 càrregues de llenya l'any al castell; la Mitjana, la sínia del Senyor i els "gits dels pontons" i llurs rendes (destinats tots al batlle); ni altres drets que s'estàn cobrant per les obres que es fan a la llotja de Flix.

4ª. Que el batlle executarà a requeriment de l'arrendatari els drets senyorials que no se satisfacin en el seu moment "servan los stils de la Cort, segons es acostumat".

5ª. El preu de l'arrendament es pagarà en dues vegades l'any, i es dipositarà "en la Taula de la dita Ciutat al dit clavari".

6ª. L'adjudicatari ha de les fermances suficients, a coneixença dels consellers, dels taulers i clavari de la Ciutat.

7ª. També l'arrendatari s'ha de fer càrrec de pagar "los salaris y altres despeses" anuals:

- 10 lliures l'any al procurador de la Ciutat que ho és "de la dita y altres Baronies".

- 5 lliures al batlle de la Baronia.

- 5 lliures i 10 sous a l'advocat o assessor de la Baronia (a la Cort).

- 6 lliures al missatger de la Baronia.

- 14 lliures de pensió per un censal, al que està afectes les rendes de la Ciutat, a favor de Joan Cristòfol Farrer, "doctor en leys" i ciutadà de Barcelona.

- 28 lliures a Pere de Iglesia, per "tenir en tondrer les anafores".

8ª. Haurà de posar 10 barcades de pedra a l'açut (que es valoren a raó de 2 lliures per barcada); i si no ho fa, ho executarà el batlle però a càrrec de l'arrendatari a raó de 9 lliures per barcada.

9ª. L'arrendatari ha de tenir cura:

- Del molí fariner, i fer-se càrrec de les seves despeses i les obres que siguin necessàries (s'indica que tals despeses solen ser d'unes 5 lliures i 10 sous l'any).

- De la barca "y la colladera". Passats 20 dies des de l'entrada en vigor del contracte es farà una avaluació d'aquells béns per dues persones una per cada part, i acabat el contracte es repetirà per a conèixer quin serà el valor aleshores, carregant-se a l'arrendatari la diferència en menys que es pugui produir (s'estima una depreciació anual de l'ordre de 20 lliures).

- De les "siquies" (que comporten unes despeses anuals aproximades de 1 lliura i 10 sous).

- També ha de "sustener y conservar lo castell, stany e lo moli de l'oli y lo forn" (es preveu un cost aproximat de 15 lliures l'any).

10ª. I per últim es disposa:

- Que l'arrendatari haurà d'indemnitzar la Ciutat dels danys i perjudicis que es puguin causar si no té la cura necessària per mantenir i conservar aquells béns i serveis.

- I que si no compleix en general allò estipulat, se li imposarà una pena econòmica de 50 lliures (a repartir entre la Ciutat i la Cort que l'hagi d'executar), així com la suma de 10 sous per dia i per salari del procurador fins que aquell hagi fet "totes missions e despeses" necessàries per aquella execució.

2) De 1575:

Es tracta de l'arrendament del molí i les "pesqueres" que la Ciutat de Barcelona "senyora" del lloc "te y poseheix en lo riu Ebro junst de dita vila".

Segons el plec de condicions que coneixem la durada prevista era de 3 anys, a comptar des del 4 de desembre de 1575; i les condicions que s'imposen són les següents:

1ª. Que l'arrendatari haurà de posar a l'açut de les "pesqueres" 20 barcades de pedra a càrrec seu, per a protegir-

lo; i sempre a "arbitre y coneguda del procurador general (o) del balle general".

2^a. Haurà de fer les obres necessàries per a la conservació del molí, almenys fins a un cost anual de 50 lliures (també a coneguda del batlle); i si cal i no ho fa, les executarà el batlle però a càrrec seu.

3^a. El preu de l'arrendament (que encara es desconeix, pendent de subhasta), es pagarà en dues vegades "de mig en mig any, (i) sie tingut y obligat de girar aquell en la Taula de cambi de la present ciutat a l'honorable clavari de aquella".

4^a. L'arrendatari ha de donar també "bones e ydoneas fermanses a coneguda dels magnífichs consellers, taulers y clavari (de la ciutat) obligant-e per ço (els fiadors) lurs persones y bens, com per deutes fiscals y reals y scriptura de ters". En tot cas els fiadors ho han de ser "in solitum".

5^a. I per última s'haurà de fer càrrec de pagar cada any 4 lliures "als marmesors de la pia causa instituida per mossen Joan Romeu, quondam prevere", i que la Ciutat ha de satisfer cada any "ab special obligatio de les rendes de dita Baronia".

3) De 1593:

El 30 d'octubre de 1593 s'acorda procedir a un nou arrendament, que entrarà en vigor el 4 de desembre de 1593 prèvia adjudicació en encant públic. El seu objecte el constitueixen les "rendes y emoluments, (...) e delmes de Flix e de la Palma ha e reb y acostuma de rebre (...), ço es tots grans e mescles, les ortalices, ço es llins, canems, llegums, cebes y alls y altres, y altres drets que de la horta acostuma de rebre per lo dret de verema e olis; compres lo dret del molí, cullint la anyada de l'oli del present any, deixant la del derrer any; e la corredoria y censos, axi en diners com e altres coses y la meytat dels lluïsmes, terços y foriscapis". A més s'hi inclouen dos forns de pa, la barca de pas i el molí fariner "ad (...) moles e las pesqueras".

Després es contenen les mateixes exclusions que es fan en el contracte de 1534. I el preu de sortida per a la subhasta d'aquell contracte és de 3.020 lliures.

2.1.9 Altres drets dominicals:

En aquest apartat ens hem de referir a altres drets senyorials que es tiem són de naturalesa dominical i que comporten tants d'altres deures dels vassalls com ara són: el de treballar, conservar i millorar les terres i cases que se'ls cedeix, requisit general recollit per les Cartes de població i contractes privats; i els relatius a determinats aspectes del cultiu i explotació de les terres especialment establerts per les Cartes del s. XVII.

a) El deure de treballar, conservar i millorar els immobles establerts:

El deure de conservar i millorar els termes, terres i altres immobles és pot entendre com a general a tot document poblacional i d'establiment particular; malgrat tot almenys les Cartes i documents dels s. XIII i XIV solen indicar que la donació es fa "ad meliorandum", i aquest terme comú a tots aquells documents entenem que té un sentit genèric com és l'al.lusió al deure de treballar, cultivar i conservar degudament les terres i mantenir els habitatges i altres edificacions per a llur ús, evitant el deteriorament i en tot cas millorant-los amb les mesures necessàries (663).

Tal deure pot expressar-se de diferents maneres:

- Les Cartes de població dels s. XII al XIV solen fer una referència general a que l'explotació dels termes sigui segons els usos i costums dels homes, i sols en alguna ocasió es fa esment exprès al deure de millorar-los.
- Tanmateix a les Cartes del s. XVII el concedent deixa prou clara tal obligació de conservació i millorament, i imposa la pena o sanció de comís per aquells que no l'acompleixin.
- Els contractes d'establiment particulars des de la segona meitat del s. XIII se celebren "sub condicionibus et pactis quod ipsam scilicet melioretis (..) et censum detis".
- I ja en contractes del s. XVI i ss. s'inclou en general la pena de comís a imposar al particulars que s'estableixen i que no respectin allò estipulat als contractes.

Passem en tot cas a veure com es formula aquell deure general:

a.1 Les Cartes reials:

1) La d'Horta i Bene (1165) el rei encomana als pobladors que "eorum terras vel teringnos laboraveritis, habeatis et teneatis ea bene constructa sincera et integra et custodia ad meam fidelitatem".

2) A les de Batea i Algars (1181):

- A la que s'adreça als pobladors l'encapçalament del document indica que es concedeix els termes en qüestió "ad populandum et meliorandum", amb llibertat per a fer-n'hi segons llur voluntat amb totes llurs pertinences "ad usum hominis" i salvant sempre la fidelitat deguda al rei.
- I la que es concedeix a Bernat Granell, se li encomanen els termes "ad populandum ibi et meliorandum (..) ad usum hominis".

a.2 Les Cartes senyoriales:

Hem de distingir les dels dominis eclesiàstics i les dels laics.

a.2.1 Als dominis templers/hospitalers:

Veiem per separat les Cartes del primer període concedides els s. XII i XIII, respecte d'aquelles que són del s. XVII.

Pel que fa a les primeres, partim de la d'Horta amb una formulació que se segueix per la majoria de les posteriors, amb les excepcions o matissos que indiquem per separat:

- La d'Horta de 1192 segueix de fet la línia de l'anterior reial de Batea i Algars corresponent als pobladors, quan disposa que dona el terme i assigna una parellada de terra perquè se'n disposi lliurement, amb totes llurs pertinences "ad usum hominis".
- Pel que fa a les Cartes de Gandesa de 1192 i 1194, també fan donació dels termes amb "suis pertinentiis et melioramentis", i tot allò que "ad consuetudinem hominis pertinent sicut melius dici vel intelligi potest" perquè facin segons llurs voluntats.
- La de Camposines de 1209 disposa la donació d'aquell terme "ad bene plantandum et laborandum", i tot "ad usum hominis".
- Menció especial mereix la de Vilaalba de 1224, en la que l'Orde del Temple concedeix als pobladors llicència per a poder plantar vinyes i horts, i totes les terres i camps com desitgin.
- La de la Vall de Batea de 1244 i de forma similar la de Gandesola de 1248, també fan les donacions perquè els pobladors en disposin "ad usum hominis" i d'aquella manera "sicut melius et sanius potest dici vel intelligi ad utilitatem vestram".
- Pinyeres, 1280 i Algars, 1281: "Preterea volumus quod vos et successores vestri laboretis bene et fideliter dictas possessiones et honores, vestro posse".
- I les de la Devesa de Massaluca i de Berrús de 1294 obliguen en termes similars als pobladors a tenir les terres "bene et fideliter laborare et excolere, (...) usum et consuetudine bonorum laboratorum, ac tenere bene laboratas et condirretas et melioretis eas, et in aliquo non deterioretis".

Ja quant a les Cartes del s. XVII incideixen més en aquells aspectes de millorament i conservació, sens dubte que per a assegurar les rendes de l'Orde, i a més sota pena de comís:

- Benissanet:

1) El cap. 11 disposa que els pobladors del lloc estàn obligats ells i llurs successors a "mantener .. las casas de la misma manera que se les daran, sin diminucion". En el cas que les "enpeoren" se'ls aplicarà la pena

de comís, que suposa la pèrdua de les cases assignades; i ja per a reforçar més el seu contingut, dit capítol assenyala que els nous pobladors renunciïn per aquell acte a tot possible benefici establert per "ley, Constitucion de Cathlaunya o otra qualquier cosa que a esto pudiere contradecir".

2) Després el cap. 12 en la mateixa línia que l'anterior, es refereix a "las tierras se les daran y assignaran" als nous pobladors, les que han de millorar i no empitjorar. I així es disposa que hauràn de plantar "y enxerir" oliveres, figueres i moreres tantes com siguin les que morin o faltin, incorreguent també en cas de no fer-ho en pena de comís amb la pèrdua dels béns cedits.

- Ascó: El seu cap. 52 assenyala:

1) Que "se desea que todas las tierras aptas a sembrar en el monto y fuera del monte, no se pierda(n) por mala cultura y por estar mal tratadas despues de la expulsion", i en conseqüència es disposa i ordena que tots els pobladors, antics i nous, les cultivin "a uso de buen pages".

2) També caldrà cultivar degudament les terres "arboladas de olivos, figueras y otros arboles", de manera que aquells camps han de ser llaurats i cavats "por el util que a la misma Villa y Señoria resulta de ello".

3) Tot l'anterior es disposa especialment per les terres que no estàn conrreades en aquell moment, i se'ls dóna el termini de 2 anys perquè ho facin, i en cas d'incomplir-ho s'imposarà una sanció de 20 sous per jornal que es deixès de treballar el camp, tot segons judici de 4 prohoms (2 designats pel senyor i 2 per la Vila).

- Miravet: El seu cap. 25 estableix:

1) El deure dels pobladors a "mantener" les cases que se'ls donaràn de la mateixa manera que les reben "sin deminucion"; i "enpeorandolas" se'ls aplicarà la pena de comís, és a dir, de pèrdua de l'immoble. Ja per a major garantia, l'Orde fa renunciar als nous pobladors a qualsevol benefici que en contra d'aquella disposició pugui recollir qualsevol "ley, Constitucio de Cathalunya o otra qualquiera cosa que pudiera contradecir".

2) I talment se'ls obliga a mantenir en bon estat les terres que se'ls cediran, amb el deure de treballar-les "a uso de buen labrador", sota pena de comís igual que amb els habitatges.

a.2.2 Les Cartes dels Senyorius laics:

Quant a la Carta de Coll de Balaguer de 1275, es limita a establir el deure de poblar.

Tanmateix la del Mas de Flix de 1345 disposa que es fa la donació del terme "ad bene laborandum et colendum et in omnibus meliorandum. et in aliquo non deteriorandum", i lliurant-los-hi amb totes les seves pertinences i millores.

a.3 Els contractes d'establiment.

Pel que fa als contractes individuals d'establiment en immobles no és habitual almenys en documents del s. XII i bona part del XIII l'inclusió de cap clàusula que obligui expressament al beneficiari a conservar i millorar el bé en qüestió.

En aquell període en general el document disposa que el bé cedit s'ha de posseir respectant els drets i el domini del senyor, o que se'n disposi respectant "censu et fidelitate" o el "dominio et fidelitate" que corresponen a la Senyoria.

En una transacció entre particulars de 1215 es fa referència general solament als drets de la potestat de la terra, i entre ells hi podem considerar inclòs aquell que ens ocupa (664).

Podem veure altres formulacions:

- En un document de 28 de març de 1272 els cavallers templers concedents estableixen en una heretat l'Universitat de cristians i sarraïns d'Ascó i disposen: "Et vos et vestri habeatis. teneatis, possideatis et expletetis in vineis tantum predictum albar vel cetanum (..) vel modo aliquo competenturis, sicut melius dici et intelligi potest ad vestram et vestrorum comunem utilitatem" (665).

- Altre establiment de 26 de juliol de 1275 exigeix al beneficiari que "in celum facere poteritis prout melius dici vel intelligi potest, omni vestro bono intellectui et vestrorum vel quorumbilet sapientum, (..) et salvo pleno iure, districto ac dominio et precepto" dels frares del Temple de Miravet (666).

I ja en un contracte de 26 d'octubre de 1288 sobre un corral a Ginestar s'estableix que el beneficiari l'ha de millorar i cuidar-lo gelosament; i en la part final Pere Ferrer, que és qui rep l'immoble, promet que el millorarà i serà bon i fidel vassall del Temple (667). Aquest document és el primer amb el que comptem que inclou expressament el deure de millorament.

La referència a que no es destruiràn els immobles apareix després en altres contractes com un de 31 de juliol de 1300 fet pel comanador de Miravet a favor d'uns cònjuges de Pinell, d'un solar "ad hedificandum domum vel domos in villa Pinelli, prope et contiguum domibus vestris. ut est iam inceptum tapiandi", i es disposa que hi construeixin cases "atque ipsum melioretis et in aliquo non deterioretis" (668).

En altres documents dels anys 1312, 1313, 1316 i 1318 es segueix fent la donació "meliorando et non deteriorando" o s'inclou una clàusula més extensa similar a aquestes: "predictum trocium terre dono et stabilio ad bene laborandum, meiorandum et in aliquo non deteriorando" o "ad bene meliorandum et in aliquo non deteriorandum"(669).

Un establiment del 10 de maig de 1384 fet a favor d'uns veïns d'Ascó en una heretat coneguda com l'Algira, se'ls exigeix que la "tengades mellorada e non peyorada" (670).

El s. XV s'acostuma usar el formulari recollit de la primeria del XIV; així un contracte de 16 de desembre de 1444 disposa que els beneficiaris de l'establiment posseiràn la finca en qüestió "prout melius dici potest ad vestrum comodum, ad bene tamen meliorandum et non deteriorandum" (671).

I ja a partir d'aquell s. XV i següents és habitual l'exigència de que l'immoble sigui millorat i que no es perjudiqui. Afegim en tot cas que no s'inclou en els documents cap pena especial pel supòsit que no es respectin aquelles condicions, però els propis beneficiaris reconeixen el "comís" a favor de la Senyoria (juntament amb els drets de fadiga, lluïisme, empara, etc.) per la qual cosa s'accepta aquella sanció com a inherent assumida pel mateix individu que s'estableix.

D'altra banda com hem apuntat més amunt i veurem després amb més detall, el comís apareix en diferents supòsits dels previstos per les Cartes del s. XVII.

b) Deures diversos sobre l'explotació de les terres:

No podem dir en general que el senyor imposi als vassalls la pràctica d'un cultiu determinat, almenys pel que fa a contractes d'establiment perpetus o temporals que solen referir-se a allò que es culli sense major explicitació. Hi ha però alguna excepció.

En qualsevol cas, no dubtem que la Senyoria controla d'alguna manera, o ho pot fer, els cultius que es fan; és probable que un terme estigui dividit en sectors de cultius, que no variaran si el senyor no ho autoritza. Deurà dependre tot de la rendabilitat d'un o altre cultiu i segons l'època i els interessos del moment.

De fet, però, les Cartes de població dels s. XII i XIII que concedeix el Temple sempre es refereixen a unes mesures de gra, en blat i ordi, i algunes disposen la cessió d'una porció de terra, la parellada, indicant que té capacitat per a sembrar-hi 24 cafisades de gra. Pot dir-se així que en aquells casos el senyor està imposant el cultiu de cereals; i ja més endavant se'n potencien d'altres com la vinya i els arbres fruiters.

D'altra banda, per exemple a la Baronia de Flix a mitjans s. XVI el procurador senyorial denuncia que a Flix s'està incrementant el cultiu de pansals en perjudici de la vinya per a vi, amb l'agreujant de que la producció de panses no tributa i es ven lliurement. L'important a destacar aquí és que es denuncia la reducció dels cultius de vinya en perjudici de les rendes de la Senyoria (672).

Altra cosa són els contractes que es poden denominar d'"aparceria" i els "ad complantandum", dels que coneixem dos exemples a la Baronia d'Entença:

- El primer de 19 de febrer de 1174, en el que Guillem de Castellvell i la seva esposa cedeixen a Ponç de Morra i la seva muller un hort a Tivissa; els senyors es comprometen a donar-los les llavors a sembrar i els fems del castell de Tivissa per a dobar la terra, i a canvi aquells satisfaran la meitat dels fruits que obtinguin. La cessió de la terra és a perpetuitat, subjecta a un dret d'entrada de 20 sous jaquesos i a un cens de la meitat dels fruits que es preodueixin, per bé que el senyor donarà gratuïtament els fems del castell (673).

- I el segon contracte és del 16 de desembre de 1191: Albert de Castellvell lliura una terra a Banyoles (bé que és a un grup de sarraïns), amb el deure de plantar-hi vinya; la cessió és a perpetuitat, a excepció de la meitat de la terra que una vegada en producció deurà ser retornada grartuïtament al senyor; i l'altra meitat de la vinya resta franca i lliure a favor dels posseïdors. Hem de dir també que tal concessió, en tant que franca és alodial, en plena propietat, per bé que limitada: primer amb la prohibició de que els tenidors puguin designar altre senyor que no sigui Castellvell o els seus successors; i que si en volen disposar, ha de ser sempre a favor de "consimili laboratorii saraceno" (674).

I ja un exemple de l'excepció a aquell criteri general de no especificació de tipus de cultius en establiments normals el tenim a la Comanda d'Ascó: el 27 de febrer de 1382 el comanador, autoritzat pel Capítol Provincial de l'Orde, estableix l'Universitat de cristians i sarraïns d'Ascó en una terra a la partida de l'Algira que fins aleshores "yazia yerma"; la Senyoria però imposa l'obligació de que allí s'hi planti vinya i arbres (fruiters -?-) (675).

En definitiva, malgrat tot creiem que el senyor controla els cultius com una facultat més inherent al mateix senyoriu; el domini comporta la potestat de

decidir els tipus de cultius a aplicar al districte, doncs a la fi el senyor ha d'obtenir la major rendabilitat possible a les seves terres. Alguna relació hi deu tenir amb tot això el fet que en transmissions es parli de vinyes u olivars, com terres afectes a aquells cultius, diferenciades dels camps o "troços de terra" destinats a sembrats.

Però en el decurs del temps, de la mateixa manera que passava a Flix amb les panses, deu ser general el fet que els terratinents, conforme el control senyorial minora, actuen lliurement procedint a canvis de cultius, a la tala d'arbres potser indiscriminada, etc., tot en contra del criteri de la Senyoria fins a crear un cert descontrol i caos sobre la producció agrícola del districte. I aquesta deu ser la causa de que les Cartes que l'Orde de l'Hospital concedeix a la primeria del s. XVII tractin de la qüestió:

- Benissanet:

1) Cap. 16: Els pobladors s'obliguen a "enxerir" dins d'un any totes les moreres i figueres que aleshores són bordes en aquelles terres que se'ls assignaràn, sota pena de 40 sous si no ho fan.

2) Cap. 21:

- Si els veïns volen plantar vinyes, moreres, figueres i oliveres necessitaràn sempre la llicència prèvia de la Senyoria o del seu governador.

- De la mateixa manera també deuran tenir permís senyorial per a arrencar arbres secs, bé que el mateix capítol reconeix que en aquell cas el castellà o el seu governador haurà de donar l'autorització per quan sempre es tractarà d'una mesura de millora.

3) Cap. 22: En la línia de l'anterior en el seu segon apartat, aquest capítol estableix que els pobladors deuran de replantar o empeltar amb llicència del senyor aquells arbres que se sequin en llurs terres. Segueix el capítol indicant que així es disposa perquè cal augmentar els arbres fructífers s'entèn, i s'assegura que la Senyoria donarà el seu permís. Per últim s'assenyala que l'arbre arrencat sec serà pel "duenyo de la heredad".

4) Cap. 29: S'obliga als pobladors a arrencar en un any totes les vinyes que es trobin entre moreres, perquè si pugui sembrar blat u ordi; i s'obliga a fer-ho, de tal manera que si els terratinents no ho aconsegueixen ho executarà el senyor a càrrec d'aquells.

- Ascó: El seu cap. 7 es refereix als cultius de moreres, i disposa que cada 8 anys "se haga visura para ver si ha criado o diminuido el numero d'ellas para que suba o baje la paga, sin perjuicio de las dos partes".

- Miravet:

1) Cap. 26: Els nous pobladors prometen conservar les terres i heretats que se'ls donaran "de la misma suerte que se les daran", de tal manera s'afegeix que ni a les terres blanques de les mitjanes puguin plantar vinya, "ni las plantadas puedan volver blancas" sense expressa llicència del castellà.

2) Cap. 27: Talment, els nous pobladors prometen que no tallaran cap arbre dels que se sequin dins llurs heretats si abans no els autoritza a fer-ho la Senyoria, sota pena de 10 sous cada vegada; això no obstant, no se'ls negarà la llicència, però es vol tenir un cert control a fi i efecte de que la Senyoria s'asseguri de que en lloc d'aquell se'n plantarà un altre de la mateixa espècie (en tot cas, l'arbre sec es dona per a llenya al "dueño de tal heredad").

3) Cap. 28: Es fa referència a que l'Orde va ordenar que s'arrenquessin les vinyes de la Mitjana, i per a compensar d'alguna manera els nous pobladors els autoritza a que en plantin al secà, amb exempció de tot dret senyorial pel termini de 8 anys (a comptar des de l'1 de maig de 1623).

2.1.10 La disponibilitat dels béns cedits i els drets senyorials de fadiga i lluïsmes:

Per últim, dins l'àmbit senyorial dominical ens hem de referir al dret reconegut de lliure disposició dels béns cedits, amb els correlatius drets senyorials de fadiga i lluïsmes. Dret que es reconeix i a la vegada es limita tant en establiments de naturalesa emfitèutica com altres de caràcter alodial (676).

Efectivament les Cartes de població, alguns codis de Costums i els contractes individuals d'establiment d'immobles reconeixen a llurs beneficiaris el dret a disposar-ne lliurement, bé que amb alguns límits. Tal llibertat i els límits indicats són generals a tot document.

a) La lliure disposició:

Una més de les característiques dels establiments de la població cristiana a la nostra zona, general a tots els dominis, és el reconeixement del dret a disposar lliurement dels immobles cedits a favor de tercers. Així es disposa tan a les Cartes de població, com als contractes individuals.

Si ens remetem a les Cartes concedides per Alfons I, com ja hem exposat més amunt, tal dret no és reconegut de manera tan expressa com a les senyorials posteriors; tanmateix el rei concedeix als pobladors d'Horta, Bene, Batea i Algars la plena possessió dels termes cedits, de manera

lliure, franca i ingènua, amb la qual cosa poden entendre que els fa una concessió alodial i els reconeix també la lliure possessió i disposició: a Horta i Bene se'ls diu que "habeatis et teneatis" tot allò que es dona sense cap càrrega; i a Batea i Algars la donació es fa als pobladors "et omni generationi et posteritati vestre, franchum et liberum et ingenuum ad vestram propriam hereditatem".

En canvi les Cartes senyoriales posteriors com els documents d'establiment particulars, tots ells en termes similars, assenyalen que es fa donació dels termes o dels immobles en qüestió a llurs beneficiaris i a llurs descendents a perpetuïtat perquè "faciatis inde omnem vestram voluntatem omnique tempore cui volueritis"; veurem però com en ocasions es limita a favor dels mateixos veïns del lloc o a que siguin "consimilibus" (de la mateixa condició social).

Tal llibertat de disposició es refereix a tot acte d'alienació per donació, venda, permuta o gravamen, a títol onerós o gratuït, en qualsevol cas, el fet que les donacions de termes i immobles en general es facin a favor del beneficiari "et vestris" o "et heredibus et successoribus vestris" junt amb l'expressió "in perpetuum" presuposa el reconeixement de la lliure disposició successòria dins la mateixa unitat familiar per via hereditària, per drets legitimaris i/o dotals o per altres causes.

I en aquest sentit hem de dir que els codis de Miravet i de la Torre de l'Espanyol en els seus caps. 1 i I respectivament confirmen als vassalls que tinguin llurs béns tal com "per cartas (...) es estat donat e atorgat, ab infant e sens infant, e a vendre e a empenyorar, e a fer totes nostres voluntats a qui'ns plaura, exceptats a cavallers e sants".

Dret de disposició pràcticament lliure, exceptats els límits derivats de la mateixa condició d'emfiteuta o de feudatari; de fet aquella possessió pot equiparar-se a propietat encara que no en el sentit actual. Trobem un document de 1278 pel que uns cònjuges venen al comanador de Miravet unes cases síties al lloc de Ginestar, i mentre reconeixen que les posseïen en domini útil doncs es troben subjectes als drets de fadiga i altres que corresponen al Temple, talment declaren que amb aquell acte treuen aquelles del seu "posse, jure dominio et proprietate" i les lliuren al comanador posant-lo "in corporalem possessionem seu tenedonem tamquam in rem vestram propriam" (677). És l'única vegada que entre la documentació al nostre abast apareix l'al.lusió al domini i propietat de l'emfiteuta, doncs sempre s'al.ludeix a la possessió o tinença dels immobles.

Però tota disposició que es faci dels béns establerts evidentment no ha de perjudicar la fidelitat i els drets dominicals i jurisdiccional que corresponen al senyor, que segueix ostentant el domini directe.

b) Límits a la lliure disposició:

Indubtablement el primer límit a la lliure disposició dels immobles és la potestat senyorial. Així podem citar novament un document de 1215 en el què un matrimoni vén les seves terres de Berrús a un altre amb l'autorització del castlà del lloc, i es declara que es transmet la plena i lliure possessió, "excepta potestate terre" que ostenta el Temple: l'autorització o "firma" del castlà senyorial comporta la renúncia al dret de fadiga al que aviat ens referim; i reconèixer la potestat de la terra és fer-ho del domini i la jurisdicció del senyor principal, que ostenta els drets de fidelitat i talment per la transmissió el dret al lluíisme.

Hi ha altres límits, uns de caràcter permanent en tota documentació i altres que en canvi apareixen en algun que altre cas.

Particularment hem de veure allò que disposen les Cartes del s. XVII, molt més limitatives que les anteriors, en un moment en el que l'Orde de l'Hospital té un interès molt especial en recuperar termes abandonats de manera qüasi íntegra després de l'expulsió dels moriscos.

En primer lloc hem de dir que l'excepció a tals límits la constitueixen les Cartes d'Alfons I, que solament exigeixen dels pobladors la fidelitat deguda vers ell i els seus successors, amb la lliure disposició i sense límits. Malgrat tot en tant que aquells documents es remeten als furs de Saragossa, ben segur que aquells regirien per a tota transacció.

Pel que fa a les Cartes senyorials dels s. XII al XIV, com els contractes d'establiment que coneixem al llarg dels segles, solen fixar uns límits com dèiem:

b.1 Límits personals:

Els contractes eclesiàstics d'establiment del s. XI recullen la prohibició de vendre, permutar o gravar el bé si no era a persona de la mateixa condició social que el posseïdor. I aquella norma ve a reiterar-se a la Carta de població de Lleida de 1150 quan, després de concedir la lliure disposició dels immobles cedits, prohibeix que es faci a favor de cavallers i eclesiàstics com a persones i institucions privilegiades.

I aquelles disposicions s'introdueixen a la nostra zona, constituint un element més dels que integren o caracteritzen l'establiment perpetu i temporal en béns immobles.

En un contracte "ad complantandum" de 1191 concertat a la Baronia d'Entença es concedeix una terra lliure i franca i es reconeix la llibertat de disposició sempre que sigui a favor de "consimili laboratorum sarraceno". I en establiments particulars del s. XII, com per exemple un d'unes cases i

terres al lloc d'Ascó de 1191 l'Orde del Temple concedeix al beneficiari llibertat per a fer-hi allò que vulgui ("facias voluntates tuas"), però "exceptis militibus et sanctis" (678).

I la Carta d'Horta de 1192, quan reconeix la lliure disposició dels termes i terres que s'estableixen, indica que si l'Orde autoritza l'alienació (o renuncia a recuperar el ple domini per no exercir el seu dret de fadiga) s'ha de fer a favor de veïns i "exceptis militibus et sanctis"; és a dir que els vassalls hauràn de disposar de llurs béns solament a favor de persones veïnes del lloc i que siguin de llur mateix estatus social, i mai a favor de persones (cavallers o eclesiàstics) ni entitats privilegiades, que es podrien absteure del domini i jurisdicció del senyor.

Tanmateix, la limitació a que l'alienació sigui a favor de veïns i habitants del lloc no acostuma a figurar en els documents poblacionals ni individuals. Mentre que la que exclou forçosament els cavallers i eclesiàstics es general.

Les Cartes de Pinyeres de 1280 i d'Algars de 1281 són més explícites i a llurs pobladors sols els permet disposar-ne a favor de "vestris consimilibus habitantibus in dicto loco", impedint fins i tot l'arribada de pobladors d'altres indrets. De fet aquest requisit de que els adquirents sempre siguin habitants del lloc pressuposa també un cert control senyorial sobre el conjunt de població que ha de residir-hi.

Justament hi ha Cartes en les que el senyor limita el número de pobladors (de famílies pròpiament): a Batea, el 1205, en què s'adreça a 60; a Rasquera, de 1206, on disposa que siguin com a màxim 15; a Pinell, de 1207, que han de ser 30; o a la Devesa de Massaluca, de 1294, on s'estableix que els tres nous beneficiaris han de dur-hi entre 18 i 20 pobladors més.

Però per bé que es pot sobrentendre, no s'assenyala que els nous pobladors siguin de la mateixa condició social que els existents, qüestió que se solventa en tot cas amb l'exigència de la fidelitat deguda i del respecte dels drets senyorials. I les mateixes Cartes autoritzen als pobladors a establir-ne més si és que el terme ho permet, donant-los facultat per a fer-ho.

Seguint amb la de la Devesa de Mssaluca, es diu que podran "vendere, impignorare vel alienare vestris consimilibus, hominibus Templi, habitantibus et habitantes in dicto loco".

I a Berrús del mateix any s'estableix: "Quas nisi retinere voluerimus possitis eas vendere vel alienare vestris consimilibus hominibus Templi propriis et solidis habitantibus vel comorantibus in loco predicto, exceptis militibus, infanzonibus et sanctis ac personis ecclesiasticis et religiosis."

quibus predicta vel aliqua de predictis dare, vendere, diitere sea alienare aliquatenus non possitis".

Destaquem que l'al·lusió als "infanzonibus" deu referir-se als cavallers aragonesos, i recordem que ens trobem en la zona limítrof amb el Regne d'Aragó.

Salvades aquelles excepcions de finals del s. XIII en què s'exigeix que els adquirents siguin veïns del lloc, la major part de documents poblacionals i particulars inclouen la sola excepció de cavallers i eclesiàstics; i es permet que els pobladors puguin disposar de llurs béns a favor de persones que no visquin al mateix lloc i que fins i tot pertanyin a altres districtes senyorials, mentre siguin o pertanyin a la mateixa condició social dels vassalls.

Hem d'advertir també que les Cartes de Coll de Balaguer de 1275 i la del Mas de Flix de 1345 no contenen cap disposició similar, ni tan sols la referència als clergues i cavallers. Malgrat tot, creiem que la sola exigència de que siguin fidels i de que reconeixin el domini i jurisdicció del senyor atorgant, més els drets que aquell ostenta especialment de fadiga, són medis suficients per a controlar i evitar que aquelles persones i altres institucions privilegiades s'introdueixin als seus dominis.

D'altra banda els codis de Costums de Miravet i de la Torre de l'Espanyol en els seus capítols 1 respectivament autoritzen els vassalls a "vendre e a empenyorar, e a fer totes nostres volentats a qui'ns plaura, exceptats a cavallers e sans".

Finalment, pel que fa a les Cartes del s. XVII veiem que se segueix mantenint la prohibició de disposició a favor de persones i institucions privilegiades i al mateix temps torna a incloure's l'exigència de que es faci a favor d'habitants del mateix lloc:

- Benissanet:

1) El cap. 24 exigeix que els pobladors no puguin vendre els immobles que els cediran "si no es a vezino y habitador de dicho lugar", i disposa la pena de comís o pèrdua de la finca si no respecta aquella norma, "tomandoselas el senyor".

2) El cap. 25 ve a justificar la disposició anterior, doncs es refereix a que fins aleshores s'havien fet vendes "secretas y fitas (..) a los de Mora", amb la qual cosa s'havia perjudicat "la azienda de la Religion"; aleshores en aquest capítol s'exigeix a tot poblador que demani llicència per a disposar dels seus béns, fixant la mateixa pena en cas de que no es respecti dita norma. S'afegeix que el senyor ha recuperat per al seu ple domini aquelles finques de veïns de Móra que no havien pogut justificar

que s'haguès demanat llicència prèvia per part dels vassalls del lloc ni pagat el lluïisme.

3) El cap. 26 reitera allò disposat pel cap. 24, insistint en que no es pugui disposar dels immobles si no és a favor d'aquells que siguin veïns i habitants del lloc "y aquellos que vinieren a bivar y residir en ella".

4) I el cap. 76 ja recull la prohibició de vendre els béns (no es refereix a l'empenyorament) a cavallers "y otras personas exemptas que gosaren de privilegio militar, ni clerigos, frayres ni conventos".

- Ascó: El cap. 27 prohibeix que es venguin els immobles establerts a clergues, frares, cavallers ni cap altra persona eclesiàstica o que gaudeixi de privilegi militar.

- Miravet:

1) El cap. 18 reconeix el dret a disposar de les cases i terres que es donin sempre i quan sigui a favor de persones que siguin "pobladas y bengan a poblar en el presente llugar".

2) El cap. 22 insisteix en l'anterior, i disposa la pena de comís a aquell que no ho respecti.

3) I el cap. 37 recull la prohibició de vendre a cavallers, frares, clergues, monges, i tota persona o institució exempta o que gaudeixi de benefici militar.

b.2 Prohibició d'alienar en un període determinat:

D'altra banda, segurament per a evitar que els nous pobladors deixin de treballar les terres cedides i assegurar un cert èxit de l'intent poblacional, també es pot prohibir la disposició dels béns en un termini de temps determinat. Així ho observem en Cartes de població concedides pels Ordes del Temple i de l'Hospital:

1) Les Cartes d'Horta de 1192 i de Batea de 1205 contenen aquesta clàusula: "Adhuc autem volumus ut populatorum nullus suam pariliatam vendere nec impignorare valeat usque ad V annos et sit laboratam; completis V annis unusquisque suam voluntatem deinde faciat ut superius sonat."

2) I les Cartes del s. XVII totes tres estableixen limitacions a la disposició del béns:

- Benissanet: El cap. 26 prohibeix als nous pobladors vendre (i entenem que tampoc poden empenyorar ni donar), les cases ni les terres que se'ls

assignaràn durant 3 anys, a comptar des de la "confirmacion de los presentes capitulos" (potser l'aprovació pels pobladors o la seva ratificació per l'Assemblea provincial de l'Orde); si no es respecta aquella prohibició s'incorrerà en pena de comís que comprota la pèrdua de tots els béns. Passats els 3 anys, es podrà disposar amb llibertat, sempre i quan es faci a favor de veïns i habitants del lloc, i sense perjudici dels drets de l'Orde sobre els immobles en qüestió ("residiendo con persona y familia en dicho lugar").

- Ascó:

- El cap. 25 estableix que ningú no pot durant 8 anys "vender, empeñar, ni tomar a censal" sobre els béns cedits, sense perjudici de que el comanador en un moment determinat "siempre que convenga (...) y (...) si hay necesidad urgente" pugui autoritzar-ho.

- I el cap. 26 insisteix en que en el referit període de 8 anys solament es podrà disposar dels béns assignats en raó de "herencia y casamiento", però sempre i quan el beneficiari sigui "morador y casastante en la villa de Ascon".

- Miravet:

- El cap. 18 disposa que els nous pobladors i llurs successors no podran vendre ni disposar sobre les cases i heretats que se'ls donaran en un termini de 12 anys, a comptar des del dia en que es signi la Carta en qüestió, sota pena de comís. Això no obstant, el mateix capítol deixa clar que s'exclouen d'aquella prohibició els actes de donació en raó de "collocation de matrimonio, testamento o qualquier ultima disposition (...) a sus propios hijos"

- El cap. 19 segueix com l'anterior, insistint en que tampoc es podran empenyar "ni tomar censal" sobre els béns establerts en el mateix període de 12 anys, sense perjudici però de que el castellà o el seu procurador general ho autoritzin.

- El cap. 22 estableix que passats aquells 12 anys, tot poblador del lloc podrà disposar dels béns assignats, sense perjudici dels drets senyorials i sempre que ho faci a favor de veïns i habitants del mateix lloc "o a quien viniere a habitar" a Miravet com hem vist. El capítol segueix advertint de que si es fa venda secreta contradint l'anterior s'imposarà la pena de comís i el senyor recuperarà els béns afectats "establesiendolas a otri".

c) El dret senyorial de fadiga:

Malgrat que es reconeix als vassalls la lliure disposició de llurs béns a favor de tercers en venda, donació o penyorament, existeix encara un altre límit que per la seva rellevança tractem aquí per separat i que en alguna ocasió ja hem citat: el dret senyorial de fadiga.

La fadiga equival a un dret de tempteig i retracte, en virtut del qual el vassall ha de comunicar al senyor la seva intenció de disposar de l'immoble en qüestió i informar-li del preu que se li ofereix per la compra o aquell pel que l'empenyora. Aleshores, feta la comunicació el senyor gaudeix d'un termini durant el que ha de decidir si ell mateix recupera el bé o atorga el préstec en qüestió, i sempre pel mateix preu i condicions.

Aquest dret de fadiga o el deure de tot vassall a comunicar prèviament la venda de l'immoble el recullen els Usatges, les "Costumas" i les "Commemoracions", com també ho fa el Codi de Justinià (C., 66, 4, 3) i una Constitució de Pere I de 1210 (679).

Tots aquells textos disposen que la persona establerta en un bé immoble, sigui feudataria o emfiteuta, no pot vendre'l, com tampoc les millores que n'hagi obtingut, sense el consentiment o la "licentia o voluntat" del senyor principal o directe. Aquest requisit previ es correspon o constitueix l'anomenat dret de "fadiga" senyorial, reconegut per la legislació justiniana en relació amb l'emfiteusi, després pels ordenaments feudals i finalment confirmat per Pere I el 1210 en relació a tot establiment feudal i emfiteutic.

Diguem que l'Usatge núm. 33 es refereix també als supòsits de donació i gravamen dels feus; i el cap. XVIII de les "Commemoracions" inclou la donació dels feus, però sempre i quan el bé a vendre o donar satisfaci rendes al senyor.

A manera de resum recordem allò que disposen aquells ordenaments pel que fa al termini per a exercir aquell dret de fadiga i conseqüències:

- El Codi justinianeu disposa que el senyor té dos mesos per a optar en recuperar l'immoble o adquirir les millores que es venen.
- L'Usatge núm. 33 disposa que si el feu s'aliena sense el consentiment del senyor aquest pot recuperar-lo, però que si no s'hi oposa s'entèn que ho consenteix (tàcitament, encara que no es disposa un termini per a fer-ho), mantenint-se en tot cas a càrrec del nou feudatari els serveis que graven el feu.
- El cap. V de les "Costumas", que ja es refereix formalment a la fadiga senyorial, disposa que el senyor pot recuperar el feu pel mateix preu que se li hagués ofert al feudatari.
- I el cap. XVIII de les "Commemoracions" es refereix a la necessitat del consentiment senyorial previ si es tracta d'un acte de venda, donació o altra forma d'alienació que suposi la pèrdua o afecti al domini.

D'altra banda, a Catalunya segons una Constitució aprovada en Corts de 1359, el dret de fadiga que ostenta el senyor feudal és per 30 dies (CYADC, 1, 1, 4, 31, 2).

Pel que fa a la nostra zona, la reserva d'aquell dret apareix ja en la documentació senyorial que està al nostre abast des de la darrerria del s. XII (no es recull als documents reials atorgats entre 1165 i 1181). En qualsevol cas els documents senyorials són prou explícits i contenen una clàusula com aquestes:

- "Si vero vendere vel inpignorare volueris, primum nobis X diebus scire facias; quod si retinere voluerimus, habeamus tanto precio quanto et alter". O,

- "Verumptamen si predictas pariliatas vendere aut impignorare voluerint prius nobis denunciadnt ut sit nobis licentia retinendi infer X dies eo precio quod alius legitime dare voluerit".

En definitiva aquelles clàusules en termes iguals o similars es recullen en tot document poblacional i d'establiment particular, feta excepció de les Cartes de Coll de Balaguer (1275) i del Mas de Flix (1345).

Tampoc es reconeix a la Carta de Gandesola, concedida pel Temple el 1248; tanmateix el document que és dels més breus concedits, assenyala que el poblament es fa "ad forum et consuetudinem sicut aliis nostris populatoribus", amb la qual cosa podem entendre recollit aquell dret senyorial que es reconeix en totes les altres Cartes templeres.

Encara és possible una exempció temporal d'aquell dret com almenys pel que fa a l'obligament o empenyorament dels béns, com recullen els caps. 31 de Miravet i XXX de la Torre de l'Espanyol: "Axi matex, que'ls dits homens puxen empenyorar e obligar lurs heretats e lurs possessions tro a X ans a qui's qui us placia, exceptats cavallers e sants, (i) que no sien tenguts de pagar sinquante".

Això no obstant, si consultem els Capbreus, malgrat allò establert per les Cartes de població que coneixem i altres documents, observem que hi ha llocs on els vassalls estan exempts del dret de fadiga senyorial, i poden disposar lliurement de llurs béns. Acudint doncs als Capbreus i fent comparació en el seu cas amb la Carta de població de cada lloc observem el següent:

c.1 Als dominis templers/hospitalers:

Tot i que el dret de fadiga per 10 dies el recullen pràcticament totes les Cartes de població, molts dels llocs als que aquelles s'adrecen ja el s. XVII declaren que no hi estan subjectes. Així ocorre a la Batllia de Miravet; però malgrat algunes excepcions, aquell dret senyorial és reconegut arreu.

El termini que s'estableix en general als dominis templers i hospitalers és de 10 dies, encara que tenim algun exemple de 30 dies en establiments particulars de la darreria del s. XVIII (680).

D'altra banda es reconeix que s'exigeix quan el cap. 31 dels Costums de Miravet eximeixen del mateix durant 10 anys als vassalls per tot acte d'empenyorament u obligament dels immobles.

Hem de dir també que tal dret el segueix ostentant l'Orde a la primeria del s. XIX, com reconeixen de vegades els mateixos vassalls en actes de venda, i que justament és un dels que sempre es reserva expressament quan procedeix a l'arrendament d'un servei o dels béns i drets del Senyoriu (681).

Passant ja a cada cas, veiem el que ocorre segons les Cartes i els Capbreus tinguts des del s. XV fins el XVIII; i insistim que als llocs on es reconeix la fadiga segons aquella documentació és per 10 dies:

- Gadesa:

1) La Carta de 1192 no s'hi refereix, però disposa en general que el poblament es faci segons "consuetudines de Orta", i la Carta d'aquell lloc també de 1192 inclou la fadiga per 10 dies.

2) La Carta de 1194 es refereix expressament a la fadiga: "si vero aliquis populorum predictum honorem vendere vel impignorare seu aliquo modo alienare voluerint, faciat hoc scire fratribus Templi per X dies habeant predictum honorem pro pretio quod alius dare voluerit".

3) En Capbreus del s. XVII es declara que els vassalls no estan subjectes a fadiga, bé que existeix un contenciós atès que el senyor reclama aquell dret.

- Batea:

1) La Carta de 1205 recull el dret de fadiga per 10 dies.

2) Tampoc es declara el s. XVII; i el XVIII s'indica que el senyor solament l'ostenta "per a la mensa" (suposem que es refereix a béns mensuals o privatius establerts).

- Algars:

1) La Carta de 1281 reconeix el dret de fadiga, segons és a Batea.

2) Els s. XVII i XVIII no es declara.

- Corbera: El s. XVII no es declara, i el XVIII s'afirma que el senyor no ostenta aquell dret al lloc.

- Pinell:

1) Les Cartes de 1198 i 1207 reconeixen el dret de fadiga.

2) Els s. XVII i XVIII es declara el dret de fadiga.

- Ginestar i Rasquera:

1) La Carta de Rasquera de 1206 reconeix la fadiga de 10 dies.

2) Segons el Capbreu de 1495 i a ambdós llocs, el castellà d'Amposta "in casu venditionis, donationis, transactionis et alienationis preudarum" de les cases i possessions ostenta el dret de fadiga per 10 dies, durant els quals pot optar per recuperar ell mateix el bé o realitzar el préstec en qüestió.

3) El dret se segueix reconeixent en Capbreus posteriors.

- Benissanet: Abans de l'expulsió dels moriscos, no ens consta que llurs pobladors estessin subjectes a fadiga; però la seva Carta de 1611 s'hi refereix al cap. 4 i insisteix en la necessitat de llicència prèvia per a la venda d'immobles al cap. 25, sota pena de comís.

- Miravet: Abans de l'expulsió dels moriscos els seus veïns no estaven subjectes a la fadiga; després, la seva Carta de 1623 l'estableix al seu cap. 22 quan exigeix als pobladors que abans de vendre llurs béns demanin llicència al senyor sota pena de comís.

- Pobla de Massaluca: Als Capbreus es reconeix la fadiga.

- Devesa de Masssaluca: La Carta de 1294 també recull el dret de fadiga.

- Horta:

1) La Carta de 1192 recull la fadiga senyorial per 10 dies.

2) Almenys en documents del s. XVI es reconeix el dret per l'alienació de les cases i heretats.

- Arnes, Bot, Caseres i Prat de Comte: No es declara.

- Ascó:

1) El comanador ostenta el dret de fadiga per 10 dies sobre les heretats, cases, patis, corrals i tot immoble dels vassalls del lloc que eren cristians vells o per béns que havien estat originàriament d'ells, i així es declara encara al Capbreu de 1689.

2) I la Carta de 1615 en el seu cap. 71 disposa que el comanador ostenta la fadiga sobre "todos los bienes sitios que vendieren o trocaren" els vassalls.

- Vinebre: És com a Ascó abans de 1615, i sols hi estan subjectes els cristians vells (encara es declara així el 1689).

- Torre de l'Espanyol: No trobem que s'estableixi expressament el dret de fadiga, però el cap. XXX dels seus Costums reconeix que s'exigeix en tant que concedeix la seva exempció en cas d'obligament i empenyorament dels immobles. D'altra banda al contracte d'arrendament de tota la Comanda d'Ascó de l'any 1806 al que més amunt ens hem referit, el comanador se'l reserva en general.

- Camposines:

1) La Carta de 1209 recull el dret de fadiga per 10 dies.

2) El s. XVIII es reconeix encara la fadiga senyorial de 10 dies, conforme es recull a la seva Carta de població.

- Gorrapte: La Carta de 1237 disposa el dret senyorial de fadiga.

- Vilalba: La Carta de 1224 preveu la fadiga senyorial i es reconeix en els diferents Capbreus.

- Fatarella: Als Capbreus es declara la fadiga senyorial.

- Berrús: La Carta de 1294 i els Capbreus posteriors reconeixen la fadiga per 10 dies.

- Riba-roja: Es reconeix el dret de fadiga.

Veiem que en general es reconeix el dret senyorial de fadiga, és a dir el deure de tot vassall de comunicar al senyor la seva intenció de vendre o empenyorar el seu immoble, perquè aquell pot optar per a recuperar-lo plenament o concedir ell mateix el préstec de que es tracti en les mateixes condicions que el tercer ofertant.

Però és probable que aquell dret caigués en un cert desús per descontrol senyorial, o que els vassalls intentessin evitar-lo en evident frau a la Senyoria. Una o altra, i segurament més aviat la segona raó deu ser la causa de que les Cartes del s. XVII es dediquin i insisteixin seriosament en que el senyor ostenta aquell dret; així veiem el que disposen:

- Benissanet: El seu cap. 25 denuncia que fins aleshores (1611) molts vassalls del lloc havien venut finques que posseïen per l'Orde de l'Hospital, sense tenir la llicència preceptiva ni haver pagat el lluïsmo; per això i amb l'objectiu d'evitar que en el futur "no se pierda y disminuya laazienda" de la Senyoria s'estableix:

- Que les vendes s'han de fer prèvia llicència senyorial (cap. 24).

- Que la venda s'ha de formalitzar davant del "scrivano general" de la Batllia de Miravet, o aquell oficial que el castellà designi (cap. 25).

- Que feta la venda, ambdues parts han de lliurar al castellà "el auto de la venda y tributacion (...) signada por el dicho scrivano general porque se sepa quien vende o compra dichas casas y tierras" (cap. 25).

- Que no es pot gravar cap immoble establert "por hechos propios"; així es prohibeix al batlle que dongui llicència per a actes similars i s'assenyala que si ho fa la seva autorització s'entendrà nul·la a tots els efectes (cap. 26).

- Que si es fa una venda "secreta o publica sin tener primero licencia", s'incorrerà en comís de manera que el senyor recuperarà plenament i lliurement l'immoble en qüestió (cap. 24).

- Ascó: El seu cap. 39 disposa que tot acte que afcti a la jurisdicció s'ha de formalitzar davant el notari de l'Orde, i podem entendre que també es refereix als actes de disposició dels immobles; i ja el cap. 71 estableix que quan el senyor concedeix la fadiga (no l'adquireix) aquella renúncia s'ha d'enregistrar en poder del notari de la Comanda, pagant-li un ral per cada acte.

- Miravet:

- El cap. 22 estableix que si els immobles es venen en secret o bé sense haver obtingut la llicència necessària, els vassalls incorreran en comís i perdran llurs els béns.

- El cap. 35 ordena que tot acte de venda es formalitzi davant l'escrivà general de la Batllia o aquell oficial que el castellà designi.

- I el cap. 36 prohibeix també al batlle que autoritzi l'empenyorament dels béns per causes particulars dels vassalls, doncs no es vol que "las rentas y tierras de la Religion se obliguen por deudas particulares".

c.2 Baronia d'Entença:

En aquest cas, d'acord amb la documentació que coneixem i en particular alguns contractes particulars i el Capbreu tingut el s. XIV, observem que la fadiga no és un dret generalment exigible. En molts casos es declara que els vassalls no hi estan subjectes, i quan ho estan el termini és de 10 o de 30 dies.

Res es diu, d'altra banda, a la Carta de Coll de Balaguer de 1275.

En canvi al Capbreu del s. XIV, els jurats de Móra manifesten que si en les "cartes dels acptes no es contengut", els vassalls del lloc "fan de fadiga XXX dies". Aquest és el costum almenys de Móra, d'acord amb altres declaracions particulars que es contenen en el mateix Capbreu.

Pel que fa a Tivissa i Garcia, a manca d'una declaració expressa com aquella de Móra, és probable que se segueixi el mateix criteri: primer s'ha d'estar a allò fixat a la carta d'establiment, i en altre cas segurament s'aplica una fadiga de 30 dies.

Això no obstant, com hem dit en principi, tan aviat es declara una fadiga de 10 dies com de 30, sense que es pugui dir que una o altra obeeixi a un criteri determinat: ambdós casos es constaten en tot tipus d'immobles.

c.3 Baronia de Flix:

Pel que fa a la Baronia de Flix, hem d'acudir als Capbreus coneguts, i almenys al de 1400 es declara que el senyor "ha (...) X dies de fadiga" tant a Flix com a la Palma.

Però en el cas de Flix s'especifica que sols s'exigeix tal dret "en totes propietats que facen cens de diners"; això no obstant s'afegeix que sembla "rahonable que en totes propietats que facen qualsevol cens" el senyor ostenti aquell dret.

I quant a la Palma ja es declara que la fadiga s'ostenta sobre "cascuna propietat del loch e terme".

Per últim, respecte del Mas de Flix hem de dir que la seva Carta de 1345 no reconeix expressament aquell dret; però hem d'entendre que el senyor l'ostenta també en tant que el document disposa que el poblament es faci segons els costums i usos de Flix.

d) El lluïisme:

El lluïisme constitueix en sí la contraprestació econòmica a aquell altre dret senyorial de fadiga, pel cas que el senyor no el vulgui exercir.

D'aquesta manera, si el senyor renuncia a la fadiga o dóna formalment la seva llicència per a disposar del bé, aleshores percep una compensació econòmica que en general a la nostra zona és del cinquantè, o del 2 per 100 del preu de la venda o gravamen (bé que no arreu).

Diguem també que aquella participació del 2 per 100 és la que estableix el Codi justinianeu (66, 4, 4): l'emfiteuta alienant deurà satisfer al senyor principal la "quingagesimam partem" del preu de compra o del valor estimat com a condició prèvia perquè pugui acceptar el nou emfiteuta. Però en lloc veiem a la nostra zona que es prevegui l'opció entre el preu real o aquell que s'estimi, com recull la llei justiniana; tanmateix pot ser que aquella previsió opcional es tingui en compte en la pràctica pel cas que el senyor consideri que el valor real de la transmissió sigui superior al que es declara.

En tot cas hem d'indicar que a la nostra zona el lluïisme se satisfà una vegada feta la transmissió, obtinguda ja la llicència senyorial, i en principi el tant per cent s'aplica, com és de suposar, sobre el preu de la transmissió o de l'empenyorament que consti al document formalitzat i que es correspondrà amb aquell que es va comunicar abans al senyor.

D'altra banda, la primera vegada que es recull aquell dret a la nostra zona és a la Carta concedida per l'Orde del Temple als pobladors de Vilalba el 1224, i equival al mateix dos per 100 del valor de l'operació en qüestió; després apareix solament en la de Berrús de 1294 i també és el cinquantè.

Després també es recull expressament als caps. 31 i XXX dels Costums de Miravet i Torre de l'Espanyol respectivament. I ja tal dret i del 2 per 100 sol declarar-se a quasi bé tots els llocs dels dominis hospitalers i també a Flix.

Encara als llocs de Benissanet, Ascó i Miravet la participació senyorial és diferent a aquell tant per cent general. I a la Baronia d'Entença la situació és distinta, doncs tot i que s'esmenta ho és pèr a indicar que no s'exigeix.

En qualsevol cas, el lluïisme es paga per la transmissió d'un immoble en venda, permuta o pel seu empenyorament; i s'està exempt quan es tracta d'una donació, llegat, herència i tota altra cessió a títol lucratiu, així com quan es transmet en execució d'una sanció pecuniària o per disposició judicial.

El lluïisme ja es preveu pel Codi justinianeu en relació amb l'institució emfitèutica com hem vist, i també per la legislació feudal catalana:

- El cap. V de les "Costumas" es refereix al lluïisme xifrant-lo en la tercera part del preu de venda, i a càrrec del senyor immediat que a la vegada és feudatari d'altre superior.

- Una Constitució de Corts de 1359 disposa que:

- Que si el feu passa a un tercer, encara que es tracti d'un descendent del feudatari, però és a títol onerós, o es tracta de permuta o de venda "insolutum", s'ha de pagar lluïisme pel preu o valor del feu.

- Que no s'ha de satisfer lluïisme quan el feu es transmet a títol lucratiu entre ascendents i descendents, tot i que tractant-se d'herència l'hereu fos obligat a lliurar una quantitat de diners al transmissor o a altri.

- Que malgrat l'anterior, si la transmissió a títol lucratiu és a favor de l'avi o àvia, o altre ascendent més llunyà, o germà u altra persona, aleshores s'ha de pagar la desena part del valor del feu; el text insisteix en que a Catalunya justament l'expressió de lluïisme denomina aquella dècima part del valor del feu.

- Que si el feu es grava en hipoteca, per cens o altra causa, aleshores el lluïisme serà la vigèsima part del valor o quantia per la que s'ha obligat, a excepció del cas en què el feu s'obliga en garantia dotal a favor de l'esposa.

- Que no està subjecta a lluïisme la cessió del feu feta per la muller al marit en tant que bé dotal, ni la donació dotal feta pels pares; però si tal dot el constitueix altra persona, aleshores se satisfarà un lluïisme de la dècima part del valor.

- Que el lluïisme s'ha de pagar pel comprador o adquirent del feu, salvat que s'hagi pactat altra cosa (682).

Centrant-nos a la nostra zona, veiem que aquelles disposicions generals del país es compleixen en part; però no s'observa allò que fa referència a la quantia del lluïisme.

d.1 Als dominis templers/hospitalers:

Ja hem fet referència al que disposen algunes Cartes de població (Vilalba i Berrús del s. XIII), i els codis de Miravet i de la Torre de l'Espanyol sobre l'exigència del lluïisme i la seva quantia: del 2 per 100.

D'altra banda novament hem de recórrer als Capbreus dels s. XV al XVIII per a veure la vigència efectiva d'aquell dret, sense oblidar les altres Cartes del s. XVII.

Talment, hem de dir que és probable que a la darrerria del s. XVIII, pràcticament a les acaballes del règim senyorial, algun lloc es mostri contrari i s'oposi a aquell dret, com ocorre amb altres prerrogatives dominicals dels senyors. Tanmateix, tot i que no coneixem exactament el motiu, l'Orde de l'Hospital ha de reclamar als vassalls de la Fatarella 7.104 lliures, 13 sous i 4 diners en raó de lluïsmes adeutats (683).

Però, i malgrat l'anterior, ens consta que en escriptures de compravenda de 1830 els contractants segueixen reconeixent el dret senyorial del lluíisme o "laudemio" (684).

Ja respecte dels llocs hospitalers:

- Gandesa: Es declara de "sinquenta libras una"

- Batea i Algars: El lluíisme és el "sinquante".

- Pinell, Ginestar i Rasquera: No es declara res.

- Corbera: El XVIII es diu que és del cinquantè, però que es paga sempre que el bé no es vengui "per multa real" o "per la Cort", ni quan es dona en raó de matrimoni.

- Miravet:

1) En aquest cas i com a Benissanet, abans de l'expulsió dels moriscos es paga la quarta part del preu de l'alienació o del gravamen segons el Capbreu tingut al lloc el 1606 ("preus o valor de les tals heretats, cases y altres sitis que's venen y alienen"); i tal participació estava fixada pel fet de tenir i posseir els vassalls el terme del lloc, amb llurs heretats "hermes y cultivades" (no se satisfieia un cens general pel terme).

2) Després el cap. 23 de la Carta de 1623 disposa que es manté aquella participació de la quarta part del valor de les vendes i alienacions, tant pels antics com pels nous pobladors, tot i que el mateix document fixa un cens anual per la cessió de l'usdefruit del terme i altres drets que es cedeixen als pobladors.

- Benissanet:

1) Abans de l'expulsió dels moriscos el lluíisme equival a la quarta part del preu de venda (és probable que fos com a Miravet, és a dir perquè els vassalls no estaven obligats a pagar cap cens general pel terme).

2) I la seva Carta de 1611 disposa en el seu cap. 4: que els antics pobladors del lloc seguiràn satisfent aquella quarta part; i que els nous pobladors pagaràn "de diez, uno" (un 10 per 100) (685).

- Ascó: Abans i després de l'expulsió dels moriscos consisteix en 8 diners per lliura del preu, que satisfan per igual cada part. Se segueix reconeixent el 1761.

- Vinebre: És com a Ascó.

- Camposines: No es declara.
- Horta: És el cinquantè.
- Arnes, Bot, Caseres i Prat de Comte: No es declara.
- Vilalba, Fatrella, Berrús, i Riba-roja: És el cinquantè.

d.2 Baronia d'Entença:

De manera semblant a allò que ocorre amb la fadiga, també sembla que a la Baronia d'Entença el lluïisme no és un dret generalment exigit, doncs al Capbreu del s. XIV molts vassalls declaren no estar-hi subjectes.

Solament pel que fa a Móra sabem que consisteix en la tercera part del preu "quan es ven" l'immoble en qüestió; però sempre i quan no consti altra cosa en la carta d'establiment (686).

d.3 Baronia de Flix:

Pel que fa a la Baronia de Flix, el mateix Capbreu de 1400 que hem citat en relació amb la fadiga també es refereix al lluïisme i s'especifica que a Flix i la Palma és del cinquantè o del 2 per 100, com als dominis hospitalers. D'altra banda al lluïisme hem d'aplicar les mateixes consideracions referides per la fadiga (687).

En una llista de drets senyorials de 1674 s'assenyala que els particulars de Flix fan el cinquantè de lluïisme "en cas de alienació, que es venda o part permuta; y en cas de permuta se pague lluisme de la mes valensa si consisteix en diner; no empero se paga ni jamay se ha pagat sinquante de las insolutum dacions, donacions, deixes, llegats universals, instruccions, heretaments ni altres alienacions" (688).

El mateix document afegeix que "tampoch pagan sinquante de les heretats fan alguna part dels fruits acostumats a la Senyoria". No es conté més especificació, però sembla que es reincideix en allò que ja indicava el Capbreu de 1400, quan es declarava que solament feien lluïisme aquelles heretats que satisfien censos en diners.

Per últim hem de dir que els lluïsmes també es cedeixen per la meitat en els contractes d'arrendament de la Baronia que hem vist més amunt celebrats el s. XVI.

2.2 La jurisdicció senyorial:

Hem tractat sobre l'establiment dels diferents districtes senyorials i de la població cristiana a la nostra zona amb els drets o càrregues dominicals que es disposen.

L'altre element fonamental sobre el que el règim senyorial s'articula és el de la jurisdicció, i que deriva justament de les especials relacions de naturalesa dominical que s'estableixen.

Jurisdicció que s'ha d'entendre segons creiem en quatre àmbits fonamentals:

- La subjecció personal del vassall amb el deure de fidelitat al senyor i conseqüències que se'n deriven.
- El de les prestacions i obligacions personals a les que els vassalls estan subjectes, amb facultat senyorial de forçar o "fer violència" sobre els vassalls perquè compleixin amb llurs deures tributaris i personals.
- L'ordenació jurídica de les noves comunitat.
- I l'administració de justícia, amb la potestat de castigar.

El concepte de "jurisdicció" acaba expressant el conjunt de potestats o facultats que ostenta la Senyoria sobre el territori del seu domini i els seus vassalls. En tot cas es fa la distinció entre la jurisdicció civil i la criminal, la baixa i l'alta justícia, i el mer i mixt imperi dels que tots els senyors de la nostra zona són titulars, i encara es parla de la jurisdicció mínima; tots ells són conceptes interrelacionats que configuren el contingut de la jurisdicció senyorial, de naturalesa ben diversa més enllà de qüestions d'ordre judicial.

També hem de dir que no es dóna el mateix sentit que avui en dia a la jurisdicció civil i penal, doncs aleshores la civil també comportava el dret a jutjar i punir delictes determinats restant el qualificatiu de "criminal" (que no penal) per a casos de gravetat amb l'inclusió de facultats referents a la tutela de menors.

Descripcions del contingut de la jurisdicció senyorial les trobem en 2 resolucions de la Reial Audiència de 1553 i 1595, i talment en autors com CANCER que complementa aquelles en alguns aspectes. Així segons les Sentències referides:

- El mer imperi o alta justícia, que vulgarment es coneix com la "criminal", comportava:

- Conèixer, jutjar i castigar delictes pels que es pot imposar la pena de mort natural, la mutilació d'un membre del cos (incloses les lesions greus i els furts de més de 200 sous comesos amb violència).

- El dret a aixecar força i costell, i aplicar la pena capital.
- La facultat de donar tutors per a patrimonis de més de 6.000 sous.

- I el mixte imperi o baixa justícia, que es correspondria amb la jurisdicció civil, comprenia:

- El dret a tenir Cort judicial amb escrivà, a nomenar el batlle, jutge, saigs, nuncis i corredors.
- El dret a rebre firmes de dret.
- La facultat de conèixer de totes les qüestions civils que se suscitésin entre els vassalls sense límit quàntic, i executar-ne les sentències.
- Facultat de conèixer de reclamacions per aliments i sobre la possessió de béns.
- Donar tutors i curadors per a patrimonis de valor inferior als 6.000 sous (o 300 lliures barceloneses), tant a menors com a "furiosis, et mente captis, et bonis vacantibus et bonis absentium et hereditatem iacentibus".
- Autoritzar l'alienació de béns de menors d'edat, d'incapaços o d'herències jacents i béns vacants (amb el mateix límit anterior).
- Decretar la restitució "in integrum", intervenir en emancipacions de majors de 7 anys, i altres actes de jurisdicció voluntària.
- Dret a castigar delictes lleus com les baralles, lesions menors, injúries, furts de menys de 200 sous.
- Facultat de capturar els presumptes culpables de delictes greus i lliurar-los al jutge competent.
- Dret a aplicar penes fins les d'assots i posar el costell.
- Facultat de castigar als falsejadors de pesos i mesures.
- Donar llicència a la Universitat municipal per a reunir-se, i autoritzar-la a formar "confoederationem seu unionem" amb altres.

CANCER per la seva part, assenyala que a Catalunya la jurisdicció civil inclou la facultat de conèixer i jutjar:

- Contra "cantilenas sive libellos diffamatorios cantantes, facientes vel assigentes".
- Concedir llicència "saltandi et tibicines conducendi".
- "Compellere ad firmandas treugas pro casubis ad iurisdictionem civilem pertinentibus".
- Imposar penes pecuniàries ("est iurisdictionis civilis").
- Comporta el dret a turmentar.
- La facultat de designar notari.
- Dret a tenir presó per a custodiar els reus.

D'altra banda, la jurisdicció civil implica també la que es coneix com a "simple" o "mínima" o "civilíssima", i que comporta la facultat de posar

bans amb multes de fins a 5 sous, fer empires i resoldre plets de mínima importància (689).

Veiem doncs l'amplitud de les atribucions que atorga la jurisdicció als senyors; però n'hauriem d'incloure d'altres al nostre entendre, com són totes aquelles facultats que ostenta de caràcter personal sobre els vassalls del seu territori i que van més enllà de les relacions de naturalesa dominical que se'n deriven i que també es poden establir amb individus no vassalls.

Jurisdicció en definitiva en un sentit ampli, que permet al senyor tenir el control ple sobre els seus dominis i llurs pobladors. Potestat aquella que això no obstant en el decurs del temps es va matissant a causa d'una cada vegada major intervenció règia, i que resta molt limitada arran el Decret de Nova Planta de 1716 amb tots els conflictes que se susciten al llarg del s. XVIII fins l'extinció i desaparició definitiva dels Senyorius el primer terç del s. XIX.

Anem a veure cadascun d'aquells aspectes de la jurisdicció senyorial; farem una breu referència a l'altra potestat senyorial d'ordenar jurídicament la comunitat sens perjudici de la que defereix a les Universitats amb un caràcter reglamentari, i deixem a part tot allò que afecta a l'exercici o administració de la justícia a la que dediquem un apartat especial atesa la seva particularitat.

2.2.1 La subjecció dels vassalls:

En definitiva, el règim senyorial que s'estableix comporta un cert grau de subjecció personal dels pobladors del districte vers la Senyoria en base als principis següents:

- Exigència de fidelitat i prestació d'homenatge, amb la prohibició d'elegir nou senyor distint del titular del domini.
- Deure del vassall de fermar o garantir el compliment de les seves obligacions (inclosa la fidelitat).
- El dret senyorial de firma i d'establiment de nova població.
- El dret senyorial d'empara dels béns dels vassalls.
- I el dret senyorial d'obligar els vassalls a capbreuar.

Paral·lelament, el senyor s'obliga a protegir els seus vassalls front qualsevol persona, els garanteix la lliure i pacífica possessió dels béns que els estableix, els garanteix tenir "dret e justícia", i els concedeix una sèrie de beneficis i privilegis de tot ordre. A alguns d'aquells deures senyorials ens hi hem anat referint en part, i altres els tractem en els apartats propers.

En tot cas, aquells elements, drets i deures respectius configuren l'estatus i les relacions dels que es denominaran "senyor i vassalls sòlids", objecte d'una més o menys extensa regulació per la legislació del Principat.

a) Deure de fidelitat i prestació d'homenatge:

Tots aquells a qui es concedeix un terme per a poblar o un immoble determinat per a viure o treballar, ha de mantenir-se fidel a aquell que li ho concedeix i que segueix ostentant el domini directe. Fidelitat que té una triple dimensió: de jurar-la, prestar l'homenatge degut, i encara de no elegir un altre senyor respecte aquest últim que considerem per separat.

Els tres elements apareixen a la nostra zona en moments diferents; i a canvi d'ells en general el senyor garanteix la lliure i pacífica possessió dels béns cedits i es compromet a defensar i protegir els vassalls, llurs drets i béns front qualsevol persona.

En tot cas, el deure de "fidelitat" l'hem d'entendre en un sentit ampli i total que afecta la relació senyor-vassall íntegrament considerada tant en els aspectes dominicals com jurisdiccionals.

Les sovint esmentades Cartes de població d'Alfons I de 1165 i de 1181 es refereixen a la fidelitat que es deu al rei com a senyor dels territoris que concedeix, i mentre aquella es respecti permet als pobladors d'Horta, Bene i Batea i Algars respectivament que gaudeixin dels termes i terres donades.

En un contracte d'establiment de cases i terres de 1190 a la Comanda d'Ascó únicament s'exigeix al beneficiari que pagui els censos establerts i que en sigui fidel a l'Orde i als frares del Temple: "fideliter et sine ingenio reddas semper" el cens establert (690). Fidelitat doncs que s'exigeix respecte de les obligacions tributàries.

Podem veure també quines clàusules s'inclouen al respecte en les Cartes de població que es concedeixen:

1r.- Pel que fa a les Cartes de població del Temple:

- La d'Horta de 1192 simplement es diu que mentre els pobladors siguin "stantes" l'Orde "invenimus et manutenebimus sicut nostros homines".
- En canvi a les de Gandesa de 1192 i 1194 respectivament s'inclouen aquestes clàusules:

(1) "Adhuc adicimus quod sitis nobis nostrisque successoribus fideles et recti de predicta populatione et iure nostro perpetuo omni nequitia remota."

(2) Et nos et nostri erimus inde vobis et vestris garentes et defensores contra cunctos homines et feminas, salvo nostro iure perpetuo et nostro senioratico quem ibi retinemus".

- Pel que fa a la Carta de Pinell de 1198 es disposa:

(1) Que resta a salv "censu et fidelitate domus et fratrum".

(2) Que l'Orde "ut manuteamus vos et defendamus sicut nostros homines secundum nostree domus legitimam constitutionem".

- Les Cartes de Batea de 1205 i Rasquera de 1206 segueixen el mateix estil que la d'Horta i solament s'indica que mentre els pobladors siguin estadants als llocs l'Orde els protegirà i defensarà com a homes seus.

- La segona Carta de Pinell de 1207 per la seva part disposa que:

(1) "Quam potestatem vos et vestri donetis nobis fratribus et successoribus nostris, irati et paccati, quotiencumque eam requisierimus salvis vestris rebus.

(2) Retinemus preterea fidelitates hominum et hominia.

(3) Et nos fratres et nostri erimus vobis et vestris garentes contra ceteras personas, excepta potestate terre.

(4) Et deffendemus nos fratres et manutenebimus vos sicut nostros homines."

- Pel que fa a la de Camposines de 1209 l'Orde estableix:

(1) "Retinemus ibi ad proprietatem et donationem nostram fidelitatem omnium hominum ibi comorantium.

(2) Et ad fidelitatem domus militie Templi et fratres, illum locum semper habeatis et teneatis sicut superius dicitur.

(3) Et nos predicti fratres et nostri successores erimus in vobis et vestris legales quirentes de predicto loco contra cunctos homines preter potestatem terre".

- I en la de Gorrapte de 1237: "Et nos et successores nostri erimus inde vobis et vestris legales quirentes et defensores contra ceteras personas, excepta potestate terre".

- Molt més senzilles són les Cartes de Vall de Batea de 1244 i de Gandesola de 1248:

1ª. Vall de Batea: "Et convenimus et promittimus vobis et vestris esse legales auctores et defensores et boni quirentes contra omnes personas viventes."

2ª. Gandesola: "Et promittimus vos et res vestras manutenere, deffendere et salvare et secundum nostrum posse et omnes personas tanquam res nostram propriam".

- A Pinyeres i Algars, en llurs Cartes de 1280 i 1281 respectivament s'estableix per igual:

(1) "Volumus etiam quod vos et populatores dicti loci et successores vestri sitis homines et vassalli perpetui et fideles ac legales Templi."

(2) I els beneficiaris declaren i prometen: a Pinyeres que seràn "homines et vassalli fideles ac legales" del Temple; i a Algars simplement que seràn homes de l'Orde.

- A la Carta de la Devesa de Massaluca, de 1294:

(1) "Et vos et ipsi populatores et successores vestri sitis homines et vassallis propriis et solidi, fideles ac legales fratruum Templi.

(2) I per part dels beneficiaris es declara: "Nostros vobis dicto magistro et successoribus vestris et aliis fratribus Templi esse homines et vassalli fideles et legales vestri et successorum vestrorum et promittimus solvere comendatori Mirabeti qui nunch est et pro tempore fuerit et aliis fratribus Templi."

- La de Berrús de 1294 segueix la mateixa línia que l'anterior:

(1) "Et stabilimentum vobis facimus sub hiis pactis et condicionibus quod vos et heredes ac successores vestri sitis homines et vassalli proprii et solidi fideles et legales fratrem Templi.

(2) I els beneficiats declaren: "Promittimus vobis et successoribus vestris et Templo esse homines et vassalli proprii et solidi, fideles et legales, vestri et successores vestrorum facientes vobis predicto domino magistro homagium de presenti".

2n.- Quan a la Baronia d'Entença es concedeix Carta de població al lloc del Coll de Balaguer, l' any 1275, i aquest document:

(1) Garanteix als beneficiaris que el senyor els assegura la lliure possessió del terme i terres donats, i que els defensarà davant qualsevol persona.

(2) I els pobladors prometen que compliran amb tot allò establert sense contravenir-ho, autoritzant en altre cas al senyor o al seu castlà que els puguin exigir el compliment de llurs deures.

3r.- A la Baronia de Flix s'atorga la Carta del Mas de Flix el 1345, i es disposa:

(1) "Unde renuntiamus omni executione dicti stabilimenti vobis et vestris non facti et non concessi et nos promittimus vobis a dicta questione aut demanda tuere et deffendere in causa, ante causam et post causam.

(2) Et ita promittimus vobis et vestris quod dictum stabilimentum faciemus vobis et vestris tenere et habere in perpetuum contra omnes et singulas personas dominatione qua fungemur".

També podem fer un repàs dels documents privats que han arribat a nosaltres, a més dels indicats més amunt del s. XII, i es pot destacar que:

- Els documents d'establiment o de compravenda entre particulars del s. XIII en general es refereixen sempre a la "potestate terre", en indicar que s'estableix o es ven un immoble determinat amb el cens que correspon i la seva lliure disposició salvant sempre els drets de la Senyoria.

- I a partir de 1280 als dominis templers s'inclou un apartat pel que l'interessat promet que complirà amb totes les condicions imposades "sub obligacione bonorum meorum" (691).

El requisit de fidelitat en definitiva s'estableix per al conjunt de les relacions que s'estableixen, tant les dominicals com les jurisdiccionals, com es manifesta encara que parcialment a la darrerria del s. XII. I ja a la segona meitat del s. XIII apareixen les altres expressions de "vassalls propis, sòlids, lleials i rectes".

De fet el terme "fidel" s'usa inicialment en relació amb el deure de pagar el tribut assignat i de treballar i conservar els béns establerts com hem referit més amunt. Entenem que la fidelitat comporta també lleialtat i rectitud en el procedir dels vassalls.

I pel que fa a l'Orde respecte dels pobladors veiem com:

- A Horta, el 1192, s'assenyala que l'Orde del Temple considerarà als habitants del lloc mentre ho siguin com a "nostros homines", i que com a tals els mantindran i protegiran en el gaudi dels termes i terres donats.

- A Gandesa de 1192 i 1194 s'exigeix als pobladors que siguin fidels i rectes (que compleixin degudament) tot allò establert a la Carta i que respectin els drets de la Senyoria.

- Pel que fa a les Cartes de Pinell de 1198 i de Batea de 1205 se segueix el mateix estil que a la d'Horta i solament s'indica que mentre els pobladors siguin estadants als llocs l'Orde els protegirà i defensarà com a homes seus.

- El document de Pinell de 1207 per la seva part disposa que l'Orde reté la fidelitat dels homes que ho poblin, als que torna a considerar com a

homes seus i als que garanteix la seva protecció, però sempre deixant a salv els drets de la potestat de la terra.

- A Camposines, el 1209, la formulació és més completa: l'Orde reté a títol de propietat i per la donació o cessió feta la fidelitat dels homes i habitants del lloc; els exigeix que ells mateixos tinguin i posseeixin el lloc amb la fidelitat deguda la Temple, i a canvi d'això i dels altres drets establerts els assegura també la seva protecció.

- En els casos de Vilalba (1224) i Gandesola (1248) formalment la fidelitat s'exigeix en relació als delmes que han de satisfer al Temple; i encara pel que fa a Gandesola s'assenyala que se'ls fa donació del terme perquè en disposin "sine vestro vestrorumque engano".

- La de Vall de Batea (1244) es remet als bons furs, usos i costums de Batea (1205), i en aquest cas com a Horta (1192) es feia referència a la consideració dels poladors com a "homes nostros".

- A la de Gandesola de 1248 l'Orde considera els pobladors com a "res nostram propriam", i com a tal els defensarà.

- A Pinyeres i Algars, en les Cartes de 1280 i 1281 s'exigeix dels pobladors i els seus que siguin perpètuament homes i vassalls fidels i lleials al senyor. Com dèiem els mateixos beneficiaris responen acceptar-ho, repetint aquella expressió en el primer cas i en el segon limitant-se a assenyalar que seràn homes del Temple.

- A les Cartes de la Devesa de Massaluca i de Berrús (1294) ja es fa al·lusió als pobladors dels llocs com a homes i vassalls propis i sòlids, fidels i lleials del Temple: ho exigeix l'Orde i ho prometen els pobladors intervinents.

Destaquem les novetats que s'introdueixen entre les Cartes de Pinyeres de 1280, i de la Devesa de Massaluca i de Berrús de 1294:

- A la Carta de Pinyeres els beneficiaris es comprometen a ser vassalls lleials i fidels.

- A la de la Devesa els pobladors prometen ser homes i vassalls propis, sòlids, fidels i lleials, i com a tals respondran davant l'Orde; i s'estableix una multa de 100 morabatins d'or pel cas que no s'estableixin al lloc en el termini fixat (1 any des de la festa de sant Miquel, i amb 18 o 20 pobladors més).

- I a la de Berrús els seus pobladors com a tals vassalls prestaràn al mestre del Temple (i per ell a l'Orde) "homagium de presenti".

En definitiva, hem passat doncs de la consideració dels pobladors com a homes del senyor a la d'homes fidels (entenem que són equivalents, atès que el senyor protegirà els homes com a seus si compleixen allò establert a la població, és a dir si són fidels). Solament en el cas de Camposines s'al·ludeix pròpiament a la fidelitat dels pobladors; a Gandesola fins i tot són considerats com a "res" pròpia de l'Orde; i ja és l'any 1280 en Cartes i documents particulars que els pobladors es defineixen com a homes i vassalls fidels i lleials.

I finalment els documents poblacionals de 1294 usen una nova formulació: la de vassalls propis, sòlids, fidels i lleials. I la Carta de Berrús (1294) per primera vegada fa esment a l'homenatge que s'ha de prestar al senyor, que a partir d'aquell moment apareix amb certa profusió els anys següents i fins el s. XVIII lligada o vinculada a la de jurament de fidelitat, com a ritu o solemnitat amb la que aquella es confirma i ratifica però sols en actes col·lectius (692).

La fidelitat circumscrita almenys d'una manera formal en un primer moment a l'àmbit tributari i de respecte general al domini i als drets del senyor, acaba comportant la subjecció personal del vassall a la potestat senyorial amb conseqüències determinades que anem veient als apartats següents.

Altra qüestió és saber de l'efectivitat certa del jurament o promesa de fidelitat al senyor. Coneixem casos en els que els vassalls trenquen el vincle:

- A la Torre de l'Espanyol l'any 1286, a primers de juny, un grup de veïns (deu citats nominalment) en representació dels habitants del lloc, acudeixen davant el comanador d'Ascó per a comunicar-li que després d'haver tingut "consell de sapientes" el reconeixen com a llur senyor i prometen ser-li "fideles et legales". Sembla ser que els vassalls de la Torre s'havien rebel·lat contra el comanador per causes que ignorem; arran tal fet el senyor els deseparà i sembla que el lloc va patir les conseqüències desastroses de les lluites que aleshores mantenien el comanador d'Ascó contra els senyors d'Entença. Vistes aquelles conseqüències, els mateixos habitants voluntàriament, forçats sens dubte pels fets, es sotmeten novament al senyoriu del Temple (693).

- D'altra banda, coneixem també els esdeveniments d'Horta al llarg de la primera meitat del s. XIV, quan els seus habitants s'aixequen en armes contra el comanador hospitaler, l'expulsen del seu castell i termes i es proclamen aragonesos. L'actitud d'aquells vassalls fou recolzada per les autoritats aragoneses i pel mateix rei que va dictar diferents resolucions mantenint l'aragonesitat d'Horta; i el conflicte no es va resoldre a favor del Principat fins les Corts de 1359 i la reincorporació del domini a l'Orde de l'Hospital que ja en tenia plena possessió el 1348 (694).

Justament fets com aquells eren contemplats per l'ordenament feudal del país com a causa de traïció que es castigava amb la pèrdua del feu o dels béns cedits; així els Usatges:

- El núm. 30 declara que si el feudatari es nega a reconèixer la potestat del senyor (conseqüència lògica de la fidelitat deguda) i el repta, aquell té dret a recuperar el seu feu i retenir-lo almenys fins que sigui esmenat o indemnitzat pels danys i perjudicis causats i que el vassall li juri que mai més contradirà la seva potestat.

- El núm. 42 disposa que cap vassall pot contradir la potestat i els drets del senyor, doncs en altre cas incorrerà en fet de traïció; mentre no es resolgui la situació, el vassall resta fora de la protecció del senyor (sens perjudici de que el senyor pugui reclamar a aquell l'indemnització corresponent pels danys que se li hagin pogut causar).

I tals actuacions de menyspreu i desafiament al senyor, segons l'Usatge núm. 39 s'han de castigar amb la pèrdua dels feus. A això es refereixen justament els representants dels vassalls d'Horta l'any 1348 quan retornats el castell i termes a l'Orde de l'Hospital després de retre-li homenatge, demanen al castellà d'Amposta que no confisqui com pretèn els béns dels veïns morts (en aquells fets), que tal cosa sigui "relexada pux que ells son co(m) que a ell plau" (695).

Altre exemple de rebel·lió però ja contra el rei i conjunta del senyor i els seus vassalls, el tenim a la Baronia de Flix, durant la guerra civil del s. XV: el rei Joan II confisca la Baronia, però finalment el 1466 confirma als veïns del lloc tots llurs béns i drets (696).

D'altra banda els Costums d'Horta (1296), Miravet (1319) i Torre de l'Espanyol (1517) recullen els deures dels vassalls de "no fer batalla" al senyor i de ser-li fidels, així com també el compromís senyorial de defensar-los:

1r.- De no fer "batalla":

Els caps. V de Miravet i Torre de l'Espanyol (text quasi igual) disposen: "Item, que no façam ab ell ni ab llurs oficials ni ab llurs batles o homens de part de dit senyor batalla ..".

2n.- De la fidelitat deguda:

- El cap. X, b) d'Horta assenyala: "lidem homines sint homines fideles et legales nobis et alius fratribus Templi in omnibus et iuvent nos ad tenendum ius et justiciam in villa de Orta et eius termino".

- Els caps. 24 de Miravet i XXIII de la Torre de l'Espanyol estableixen: "Axi tambe los damunt dits homens prometen al damunt dit senyor que ells li seran fahels en totes justicies sues e dretures, e que ajudaran a ell a guardar lo dit lloch segons llur poder".

3r.- De defensar els vassalls:

- El cap. X, a) d'Horta disposa: "Item, quod nos et successores nostri dependemus et manutenebimus homines predictos et eorum bona, sicut domini tenentur deffendere suos proprios homines et vassallos."

- I els caps. 23 de Miravet i XXII de la Torre de l'Espanyol indiquen: "Promet encara lo dit senyor totes les coses desus dites fermament,

sguardar les nostres corsos e totes le snostres coses per tots llochs, axi com puxen deffendre e mantenir contra totes persones, axi com sos propis e molt cars homens".

En tot cas, com sigui que els Usatges de Barcelona constitueixen un dels drets supletoris dels locals respectius, és òbvi que en cas de rebel·lió s'aplicaria aquell ordenament amb les conseqüències indicades (697). Malgrat tot, com hem vist, no ens consta que es procedís així en els casos de la Torre de l'Espanyol i d'Horta.

Finalment, i quant a l'exigència de fidelitat al senyor es manté i es reitera al llarg dels segles, manifestant-se successivament en els actes d'establiment individual, en ocasió d'un Capbreu i quan es produeix un canvi de titular del Senyoriu bé que en aquest darrer cas va acompanyat de la prestació d'homenatge; i així fins a les acaballes pràcticament del règim senyorial (698).

Quan als actes col·lectius els representants de la Universitat prometen fidelitat al senyor, reconeixent-lo com a "domino naturali" del lloc i termes i dels mateixos habitants; altres vegades es parla de "senyor temporal" i almenys als dominis hospitalers en alguna ocasió se'l proclama com a "senyor temporal i espiritual" (potser per la seva naturalesa eclesiàstica); o s'hi al·ludeix com a "señor y baron de dicha villa" i el s. XVIII s'hi refereixen com a senyor jurisdiccional (699).

Encara als llocs hospitalers, la fidelitat i l'homenatge es proclamen també a favor de l'Orde i no solament del comanador; coneixem i hem tingut ocasió de veure diferents casos al llarg del segle en què els vassalls es rebel·len contra el comanador o el castellà d'Amposta i volen apel·lar contra ell davant del Mestre de l'Orde, o fins i tot del Sant Pare, com a cap de l'Església (700).

Malgrat tot, la referència a l'"homenatge" hem dit que no apareix a la nostra zona fins a la darreria del s. XIII: a la Carta de Berrús de 1294. Després és un terme que figura de manera certament constant en la documentació senyorial que posseïm, però sols en actes col·lectius de la comunitat en rebre un nou senyor i en els que es reconeix al baró com a senyor dominical i jurisdiccional.

Un segon exemple ens l'ofereix l'acte tingut el 8 de desembre de 1317 a la Comanda d'Ascó, quan el castellà d'Amposta en pren possessió, una vegada s'ha acordat l'unió dels béns de l'extingit Orde del Temple amb els de l'Hospital. En aquesta ocasió, el rei donant compliment a allò acordat pel Papa, ordena que es doni possessió als cavallers hospitalers d'aquella Comanda i talment mana als homes de la mateixa que "homagium et fidelitatis sacramentum prestarent" al castellà com a senyor seu que és; i efectivament, davant del notari actuant, els jurats dels llocs de la

Comanda "nomine et vice Universitatum ipsorum locorum et pro ipsis Universitatibus, (...) fecerunt et prestiterunt homagium et fidelitatis sacramentum ore et manibus comendatum" al castellà prometent-li que serien "fideles vassalli Ordinis Hospitalis (...) et ipsius domini castellani ac fratrurn eiusdem Ordinis" (701).

I uns anys després, resolts diferents conflictes generals a tots els dominis amb el castellà fra Sanç d'Aragó així com la qüestió sobre l'aragonesitat o catalanitat de les Comandes hospitalers d'Horta, Ascó i Miravet, l'Orde ordena i celebra uns actes entre els anys 1348 i 1351 en tots aquells districtes per tal de confirmar el seu domini i jurisdicció.

Particularment ens interessa aquí resaltar que el castellà exigeix als vassalls de cada lloc que li prestin "vere et fidele homagium manibus"; i efectivament requereix als representants municipals respectius per "fer homenatge al dit senyor castellan e a son lochtinent ara novilament et apres en tots temps que requists n'e seran per lo castellan d'Ampost o per son lochtinent qui ara son o per temps seran", a la qual cosa a quells responen que "son prests et aparellats" de fer-ho (702).

Actes d'homenatge que es realitzen d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions del país com encara es declara a la darrera del s. XVIII, com a ritual de la prestació del jurament de fidelitat. De fet són dos actes que tradicionalment es consideren vinculats, un com l'expressió pràctica o ritual de l'altre.

Tanmateix cal considerar-los també per separat justament per allò que hem apuntat: la fidelitat s'exigeix a tots els vassalls, individualment considerats pel conjunt de llurs deures; però l'homenatge el presten els representants municipals en nom de la Universitat i dels seus singulars en els actes de caràcter col·lectiu i especialment apoderats pel Consell General; diguem que aquells representants solen ser els mateixos jurats però també ho pot ser altra persona com a síndic (703).

L'homenatge sempre es presta amb el jurament de fidelitat que formulen els representants municipals; es realitza "de ore et manibus", tocant els Sants Evangelis i condicionat a que tal acte no perjudiqui ni sigui contrari als privilegis, usos, costums escrits o no, sentències reials i altres disposicions integrants del dret local de la comunitat; ja el s. XVIII s'inclou en aquella llista dels elements integrants del dret local el "Libre d'Ordinacions" de la Universitat (704).

D'altra banda i en el cas dels dominis hospitalers els declarants toquen amb la mà la creu de l'hàbit del representant senyorial que presideix l'acte.

La formulació del jurament en una presa de possessió d'un nou senyor, per exemple se sol fer declarant que tenen al baró com el seu "legítimo señor y baron, y por tal le quieren y reverencian, ofreciendose promptos assi a darle el juramento y homenaje de fidelidad, como y tambien el que se tome la pocession verdadera, real, corporal, actual, seu quasi, de dicha villa (..) y su termino, jurisdicciones y regalias de aquella"; a continuació asseguren que pagaran els tributs i altres càrregues que a aquell pertanyen segons s'ha acostumat, però "con tal que mande guardar y guarde los privilegios, costumbres, usos, statutos y demas que se han guardado por sus antecessores"; i finalment de ser així, els representants municipals intervinents proclamen en nom de la Universitat i en el seu propi que seràn fidels vassalls i súbdits del senyor (705).

En tot cas, l'exigència de la fidelitat i de l'homenatge formalment introduïda a la darrera del s. XIII, confirma la naturalesa feudal de les relacions que s'estableixen entre el senyor i els seus vassalls, i a la vegada el caràcter mixte dels establiments, que comporten unes obligacions econòmiques i també altres prestacions o serveis de caràcter personal.

De fet a la pràctica se segueix allò disposat pels Usatges i altres disposicions legals:

- Es jura fidelitat i es presta homenatge deixant constància per escrit en acta notarial aixecada a l'efecte, tal com disposa l'Usatge núm. 48.
- L'acte se celebra a l'església parroquial estant assegut el senyor en un lloc preferent del presbiteri, sota l'invocació de Déu i pels Sants Evangelis; i l'Usatge núm. 49 de "Sacramentum" estableix justament que el "sagrament sie totstemp jurat sobre altar sagrat e sobre Sancts Evangelis" i "per Deu e per aquests sancts".
- I se segueix un ritual similar al previst pel cap. XXXIII de les "Commemoracions": s'assenyala que a Catalunya l'home s'engenolla davant del senyor i aquest li pren aquell les mans entre les seves, el vassall promet al senyor la seva fidelitat, i aquell en senyal de fidelitat recíproca besa al nou vassall (706).

D'altra banda, aquell mateix cap. XXXIII acaba indicant que el senyor ha de guardar envers el vassall la mateixa fidelitat que aquell li deu, i que el senyor per la seva part ha d'ajudar i guardar al vassall dels seus enemics i defensar-lo en el seu dret.

Encara hem de dir que aquell costum entra en contradicció amb l'Usatge núm. 50 que disposa que els senyors "no juren a lurs homens"; i en canvi d'acord també amb aquell costum general efectivament, el jurament de fidelitat i l'homenatge està condicionat a que el senyor també juri respectar els drets dels vassalls, i aquell acaba jurant que els respectarà (707).

b) El deure del vassall de no elegir nou senyor:

Ja pel que fa a l'exigència de que l'individu no elegeixi altre senyor diferent a aquell que l'estableix es pot entendre inclosa en l'altra general de fidelitat. En tot cas tal clàusula a la nostra zona la trobem per primera vegada a la darrera del s. XII i en un domini laic, tot i que alguns autors afirmen que és un element introduït per l'Església a mitjans s. XI.

Tal exigència és un element propi dels documents poblacionals i d'establiments particulars. La condició s'imposa en relació amb els béns que es cedeixen, i la considerem inclosa en el concepte general de fidelitat i de lleialtat que talment s'estableix, vinculada després a altres requisits com ara el ser vassall del concedent.

Efectivament, CARRERAS i BROCA afirmen que aquella exigència fou introduïda al Principat per l'Església en els seus contractes d'establiment a la segona meitat del s. XI (708). I a la nostra zona apareix en uns contractes d'establiment de la Baronia d'Entença de la darrera del s. XII, on a més de la fidelitat corresponent s'exigeix que "non eligatis (...) alium seniore[m] et non proclametis nec faciatis nisi tamen nos et succesoribus nostris" (709).

El mateix requisit apareix en diferents Cartes de població (no totes):

- Gandesa (1192/94): "Nihilo minus inde non eligatis alium dominum neque patronum nisi nostrosque successores".
- Pinell (1207): "Et ibi alium domnum neque patronum non eligatis nisi nos fratres domus militie".
- Camposines (1209): "Et deinde nullum alium dominium neque patronum non eligatis nisi tantum nos predictos fratres et nostros successores".
- Vilalba (1224): "Alium dominum vel patronum inde non eligatis nisi domum Templi et nos et domus Templi in perpetuum erimus de supradictam donacionem vobis et vestris legales quarentes et defensores contra omnes personas".
- Gorrapte (1237): "Et deinde non eligatis alium dominum neque patronum nisi fratres Templi, et successores eorum".
- Gandesola (1248): "Et quod non eligatis alios dominos vel patronos nisi nos et nostros ullo modo".
- Devesa de Massalua (1294): "Nech eligattis in dicto loco alios dominos et patrones preter nos et fratres Templi".
- Berrús (1294): "Et non eligatis ibi alios dominos vel patronos praeter nos et fratres Templi".
- Mas de Flix (1345): "Et ibi alium vel alios dominium vel dominos, patronum vel patronos non clametis aut eligatis, nisi tantum modo nos et nostros successores".

A les Cartes d'Horta de 1192, Pinell de 1198 i Batea de 1205 el concedent es limita a garantir als pobladors la lliure i pacífica tinença dels béns que s'estableixin i en tant que aquells siguin estadants al lloc respectiu. Tampoc es fa esment exprés al deure de fidelitat.

I pel que fa a contractes particulars dels dominis templers, tal exigència no la trobem fins uns documents de 1280 i d'anys següents, amb la clàusula aquella de "non exigentes ibi alios dominos vel patronos".

En qualsevol cas, tot i que es manté que tal requisit de no elegir cap altre senyor es introduït per l'Església en els seus contractes d'establiment en immobles, el cert és que el mateix constitueix un dels principis en els que es basen les relacions feudals de "solidantia" a les que ens referim particularment tot seguit.

c) Les relacions de "solidantia":

D'acord amb el que acabem de referir, les relacions que s'estableixen entre els senyors i vassalls de la nostra zona es corresponen amb les que en general es defineixen com de "solidantia".

El terme o expressió de "solidus" apareix en documentació del Principat de l'any 1045, i BONNASSIE ens diu que l'home sòlid és aquell que està obligat a prometre i jurar que prendrà "tots els senyors que l'obligarà a prendre el seu millor senyor" i que no pot contreure nous compromisos sense el consentiment del seu senyor (710).

Per la nostra part hem vist com aquella expressió d'home o vassall sòlid apareix tardivolament a la documentació de la nostra zona, però els elements que el caracteritzen són justament els de fidelitat i prestació d'homenatge al seu senyor, així com la prohibició d'elegir altre senyor si "no li ho consent lo senyor de qui primerament sera soliu", tal com disposa l'Usatge núm. 36. Aquest mateix Usatge assenyala també que:

- L'home "soliu" ha de servir el seu senyor segons pugui o conforme s'hagi pactat.
- El senyor ha de tenir el seu home sòlid "contra tots e no altre contra ell".

Després el cap. XXXIII de les "Commemoracions" declara que el dret romà no admet que un home lliure es faci serf d'altre per un simple pacte o declaració, però sí que per pacte escrit es converteixi en home adscrit a altre; i de la mateixa manera a Catalunya per un costum molt antic considerat com a llei, és permès a un individu franc convertir-se en home d'un noble i prestar-li homenatge (home propi).

De fet tots aquells elements que hem descrit fins ara de la fidelitat deguda, de la prestació de l'homenatge, de la protecció del vassall pel

senyor i de l'exigència de que el vassall no pugui elegir un nou senyor, constitueixen justament els trets fonamentals d'aquella relació que BONNASSIE, com hem dit, defineix de "solidantia" i que es objecte de regulació pels Usatges i el costum general del país que hem citat.

Acabem de veure allò que disposa l'Usatge núm. 36 sobre l'home sòlid: que ha de prestar al senyor el servei convingut, que el senyor l'ha de protegir i que l'home sotmès no pot prestar homenatge a altri si el seu senyor primer no li ho consenteix. I per la seva part el cap. XXXVIII de les "Commemoracions" recull el costum general del Principat, fonament legal ens diu que permet al país que un home franc i lliure es pugui gravar i sotmetre a la potestat d'altre.

Hi ha però altres capítols de les "Commemoracions" que es refereixen i contenen la regulació consuetudinària de l'institució:

- El cap. XXX: Distingeix dos tipus d'homenatge vassallàtic: el sòlid i el no sòlid.

- El primer, l'homenatge sòlid, comporta lleialtat i fidelitat del vassall al seu senyor front qualsevol altre a excepció en tot cas d'aquell que posseeix la jurisdicció general del Regne (el rei) contra el qual el vassall no està obligat a ajudar el seu senyor. I s'afegeix que per l'anterior un individu no pot prestar homenatge sòlid a dos senyors, perquè la seva fidelitat ha de ser absoluta i si és així no pot ser compartida.

- I l'homenatge no sòlid és aquell que es presta a un senyor presentant o formulant l'excepció respecte d'altre senyor també sòlid, o retenint-se el vassall la llibertat de poder constituïr-se en sòlid d'altre senyor, o declarant que en cap cas l'ajudarà contra un altre determinat senyor. És un homenatge que en definitiva no comporta fidelitat absoluta envers un senyor determinat.

- El cap. XXXI:

- Insisteix en que l'home sòlid mai pot prestar homenatge a un enemic del seu senyor si aquest no l'autoritza; i encara si un vassall ha fet homenatge no sòlid sempre ha de respectar la fidelitat que va prometre al seu senyor.

- Es declara que si el vassall sòlid d'un senyor vol prestar altre homenatge no sòlid a un tercer que no és enemic del seu senyor pot fer-ho sense llicència prèvia i sempre que aquell no li ho prohibeixi expressament, o si no li consenteix amb motius rahonables.

- El cap. XXXII:

- Si un home té dos senyors per raó de feus diferents que entren en conflicte entre sí i cadascun d'aquells el requereix perquè l'ajudi, el vassall està obligat envers el primer al que va prestar homenatge i està alliberat d'auxiliar al segon.

- L'excepció a la norma anterior és altre costum segons el que el vassall pot ajudar directament al primer senyor, i designar un substitut que

ajudi al segon; així aparentment no ajuda al segon ni actua contra el primer, i pot conservar els feus que posseeix per tots dos.

- En últim terme es preveu el cas que el vassall no conegui realment a qui deu prestar primer perquè posseeix els feus després de generacions, i no sap a quin senyor li correspon ser el primer; en aquest cas es permet al vassall que triï voluntàriament a qui presta ell el seu servei i haurà de designar un substitut per a ajudar a l'altre.

- El cap. XXXIV es refereix a la prescripció del dret d'homenatge, és a dir: un individu esdevé per prescripció home sòlid d'altri si durant 30 anys presta els serveis que realitza qualsevol home d'aquella condició.

- El cap. XXXV tracta sobre el fet que un fill sigui o no home del senyor del seu pare, i concretament pel que fa a l'home que presta homenatge sòlid s'assenyala:

- Que es presumeix que aquell va fer-ho per a procurar-se la seva seguretat i la dels seus descendents.

- Per això doncs, el fill en principi serà també home del senyor del seu pare i li haurà de prestar homenatge, tot per considerar com dèiem que tal homenatge es féu no ja en raó dels béns que es cedien sinó particularment cercant la protecció i seguretat que el senyor podia donar a llurs persones. I es diu que aquest és el costum general que s'aplica a França.

- I ja pel que fa concretament a Catalunya s'afirma que hi ha diverses pràctiques:

- A la Catalunya Vella, els homes sòlids no cavallers estan lligats a llurs senyors, i en tant que llurs fills són homes de llurs senyors estan tots subjectes a la terra.

- I a la Catalunya Nova, de més enllà del riu Llobregat, ni els fills dels cavallers ni els fills dels pagesos són homes dels senyors de llurs pares sinó en el cas de que acceptin l'herència feudal; encara s'indica que en aquella zona els homes sòlids i llurs fills poden abandonar llurs possessions (no en canvi els cavallers, que una vegada s'accepta l'herència feudal sempre més són homes de llurs senyors i estan obligats a fer-los homenatge) (711).

- El cap. XXXVI reitera la norma o principi de que un home sòlid no pot ser-ho de dos senyors, de la mateixa manera que dos homes no poden ser senyors d'una mateixa cosa en la seva totalitat.

En definitiva, estem veient que tots aquells requisits de fidelitat i homenatge dels vassalls, de protecció senyorial i de la prohibició de no elegir altre senyor propis dels contractes d'establiment que podem denominar emfitèutics segons és habitual, constitueixen elements de naturalesa feudal.

Fins i tot aquella prohibició d'elegir altre senyor s'ha vingut considerant com introduïda en la pràctica per l'Església; però dubtem atribuir-li un origen eclesiàstic com li donen CARRERAS i BROCA: BONNASSIE es refereix a documents anteriors al que aquells altres autors citen, i d'altra

banda veiem com és un dels principis que regeixen les relacions vassallàtiques sòlides segons els Usatges i els costums generals del Principat que hem citat (712).

Tots aquells elements en definitiva configuren l'institució de la "solidantia", tot i que aquella expressió de vassall sòlid apareix molt tardanament a la nostra zona (darrer del s. XIII). I en la pràctica, d'acord amb les condicions que s'estableixen podem concloure que la població que s'instal·la a la nostra zona és inicialment lliure i franca, però per mitjà de l'estipulació corresponent (a la Carta de població o en contracte privat), se sotmet a la tutela i protecció d'un magnat, en raó dels béns que rep i per llurs pròpies persones.

No podem parlar de servs en termes romanistes o germanistes, però aquells homes graven llurs persones amb unes càrregues determinades a favor d'altri, per bé que mantenen una relativa llibertat de disposició dels béns que es cedeixen i per a poder abandonar el districte senyorial encara que tal fet pugui suposar-li la pèrdua dels béns.

De la lliure disposició dels béns cedits ja n'hem parlat, assenyalant els límits establerts. Però pel que fa a la segona qüestió veiem per exemple un contracte de 1288 d'establiment d'unes cases a Ginestar on s'exigeix del beneficiari que "sitis semper homines solidi et legales dominaciones Templi ac habitatores Ginestarii vel alterius loci solidi de dominacione Templi" (713). Aquesta exigència de que el beneficiari sigui home sòlid del Temple i visqui al mateix Ginestar o en altre lloc sòlid de l'Orde, presuposa al nostre entendre, tot i que el document no s'hi refereix, que si aquell es trasllada a altre lloc d'un senyor diferent perdrà els immobles establerts.

Podem veure casos concrets en els que es reflexen aquelles especials relacions que es produeixen als dominis del Temple/Hospital i d'Entença:

1r.- El 1268 Berenguer d'Entença i la seva esposa cedeixen amb el consentiment del rei i del seu fill i hereu, a l'Orde del Temple en franc i lliure alou una mitjana al riu Ebre sítia entre els termes de Tivissa i Miravet. Però aquella mitjana era parcialment posseïda i explotada per veïns de Tivissa vassalls d'Entença, i aquest assegura al Temple que la venda es fa "ad consensum hominum nostrorum de Teviza qui ibi habent hereditates" i amb la garantia de que no mouran cap qüestió contra l'Orde ni els seus homes; a més es disposa que aquells terratinents vassalls de la Baronia "absolvant vobis quicquid iuris in eis habent". Finalment tots aquells homes d'Entença intervenen en el document declarant que "concedimus, aprobamus et confirmamus" la transacció feta, juntament amb el castlà de Tivissa i els representants del rei que actuen autoritzant-la (714).

En aquest cas ens trobem amb uns vassalls homes d'Entença, que per disposició del seu senyor i sense deixar d'estar-li sotmesos com a tals, passen a dependre d'altri pel que fa a unes terres determinades i per acord entre ambdós senyors. Cal destacar que Berenguer d'Entença ha hagut de demanar-los llur consentiment, i que aquells vassalls passen a ser tributaris d'un nou senyor, subjectes a un nou vincle de fidelitat encara que limitat als deures tributaris que se'n derivin (715).

Nou vincle creat a causa d'una actuació senyorial i no a iniciativa dels mateixos vassalls; que a la vegada han d'intervenir autoritzant-ho.

En definitiva, Berenguer d'Entença autoritza a uns vassalls a ser tributaris del Temple per unes terres que aquell cedeix a l'Orde: homes que tindran un nou senyor en relació amb unes terres, però amb una subjecció limitada a unes rendes i potser a alguns serveis personals com ara usar els serveis del Temple per les collites que n'obtinguin (el molí fariner, el d'oli, etc.).

2n.- En canvi el 23 de febrer de 1302 veiem com Elisenda, esposa de Joan Altadill i amb el consentiment del seu marit, tots dos veïns aleshores de Banyoles en terme de Tivissa, arriba a un acord amb fra Berenguer Albanell, cambrer de Miravet, per tal de repartir-se els béns d'ella que l'Orde havia confiscat a Ginestar temps enrera ("super omnibus bonis et singulis sedentibus, moventibus et semoventibus"). Segons el document el matrimoni havia fugit de Ginestar sense llicència "et absque iusta causa" establint-se a Banyoles, lloc de Berenguer d'Entença, "durante vel vigente guerra inter dictum nobilem Berengarium d'Enthença (...) et venerabilem dominos fratres Templi"; i per aquella raó l'Orde li va confiscar els béns recuperant-ne el "pleno dominio". El conveni recull un inventari dels béns en qüestió i el repartiment que en fan ambdues parts.

Al final el marit reconeix formalment haver incorregut "in veritate delictum vel commissum. (...) quomodo maliciose et sine causa", quan van traslladar-se a Banyoles, insistint en que fou culpa seva i alliberant en definitiva a l'esposa de tota responsabilitat (716).

En aquest cas queda prou clar que: Elisenda posseeix béns a Ginestar lloc de l'Orde del Temple i que en deu ser vassalla sòlida; per l'anterior no pot abandonar el lloc sense la llicència del senyor; tal llicència requeriria una justa causa; i pel fet de deixar el lloc sense llicència senyorial ni justa causa, el vassall incorre en delictes o comís i el senyor confisca els seus béns recuperant-ne el ple domini.

Talment cal considerar les circumstàncies en les que es produeix aquella fugida de Ginestar: en plena guerra entre l'Orde i els Entença. El vassall deixa de prestar el seu ajut i auxili al senyor sòlid i es trasllada al domini i sota la jurisdicció d'un altre. L'acte ve a considerar-se com de traïció i

d'acord amb els Usatges de Barcelona, el senyor confisca els béns i en recupera el ple domini.

3r.- Encara podem veure un altre cas de mitjans s. XIV als dominis de l'Hospital:

Resolts els conflictes que enfronten els vassalls de les Comandes d'Horta, Ascó i Miravet la primera meitat del s. XIV amb el castellà d'Amposta, aquest ordena que es realitzin nous actes d'homenatge i jurament de fidelitat en tots els llocs d'aquells dominis. El document que ens dona més informació al respecte és l'acta dels celebrats l'any 1348 al lloc de Vilalba.

El document refereix com les Universitats de la Comanda d'Ascó es van incorporar a l'Unió aragonesa, i aprofitant tal circumstància defugiren la jurisdicció de l'Orde de l'Hospital i van acudir davant del rei i de la justícia aragonesa en contra dels costums i usos dels llocs; després aquell any, recuperat el senyoriu l'Orde, el castellà mana que se celebrin aquells actes d'acatament al domini i jurisdicció de l'Hospital amb l'advertència de que si "contrafacierint quod de personis et bonis eos fiat id quod de proditoribus et bausatoribus fieri debet" (717).

El castellà d'Amposta exigeix així la fidelitat i la prestació d'homenatge i vol que els vassalls jurin com a "fides vassalli soli, proprii et legi"; òbviament considera un acte de traïció el sotmetiment dels seus vassalls al rei i a la justícia aragonesa. Insistim en què les condicions indicades de fidelitat, homenatge i de no elegir nou senyor configuren essencialment la condició del vassall sòlid, i que d'elles deriven les prestacions de tot ordre que s'exigeixen. El que és evident és que la relació que podem denominar emfiteütica en tant que suposa la cessió d'un immoble per a treballar i/o viure en un domini senyorial comporta un estat de dependència personal de naturalesa clarament feudal. Certament hi ha llibertat, l'home de senyor a la nostra zona és lliure de romandre en un districte determinat, però exercir tal llibertat segons com pot suposar la pèrdua dels béns.

2.2.2 Les obligacions i prestacions personals:

Passem ara a veure altres prestacions i obligacions que han de complir i realitzar els vassalls, i que a la vegada ens permeten conèixer alguns altres límits a la seva llibertat personal, conseqüència d'aquell estatus de "solidantia" que s'estableix.

Efectivament els vassalls dels diferents Senyorius de la nostra zona estan subjectes a un règim d'obligacions i prestacions personals determinat i divers, sistema més gravós als dominis dels Ordes militars que no als laics on al llarg dels segles es va concedint major nombre d'exempcions i immunitats. Serveis en definitiva que s'han de prestar en raó de la fidelitat

i de l'homenatge que els vassalls deuen al senyor, i sens perjudici dels beneficis que al respecte se'ls puguin concedir.

Dins d'aquest aspecte del règim senyorial ens hem de referir a qüestions ben distintes com ara: el deure de residència; el deure de fermar dret al senyor; el de prestar mà d'obra i treballar a les terres i als serveis senyorials; i el deure de transportar els drets senyorials.

Les nostres fonts d'informació al respecte segueixen sent en tot cas les Cartes de població, els Capbreus i alguns documents particulars que han arribat a nosaltres. I com anem fent fins ara, exposarem allò que ocorre als districtes de les nostres comarques i en llurs llocs.

a) El deure de residència:

Un dels deures que s'inclou en algunes Cartes de població és el de poblar i residir al lloc que es dona, i talment s'exigeix en contractes particulars almenys del s. XIII. Pel que fa a les Cartes ens referim tant a les del primer període com en les del s. XVII; es tracta en definitiva d'un requisit ineludible que condiona la mateixa efectivitat de l'establiment de la nova població (718).

Tal exigència quan s'estableix és amb caràcter perpetu; però no podem dir d'entrada que el deure de residència sigui implícit a l'establiment. Les relacions que s'estableixen de solidesa no el comporten, es basen simplement en la tinença d'un immoble de la que deriven uns deures econòmics i personals, però no forçosament el de residir al feu o al lloc establert. Ja hem dit que el vassall sòlid d'un senyor pot posseir una finca i altres béns en un altre districte: seguirà sent vassall sòlid del senyor del lloc on resideixi, i respecte del segon s'estableix una relació pròpiament tributària i a ella es circumscriuen els deures de fidelitat i d'altres prestacions com poden ser usar els serveis del senyor del terme on es troba l'immoble en qüestió (de moldre el blat i les olives per exemple) pels fruits obtinguts en aquella heretat que hi posseeix.

A les Cartes del període comprès entre els s. XII i XIV la situació i la consideració de tal requisit són ben diversos:

- La Carta d'Horta de 1192 no ho exigeix formalment, per bé que s'adreça als pobladors existents al lloc i estableix en tot cas que l'Orde protegirà i defensarà als que hi siguin estadants.

- Les de Gandesa de 1192 i 1194 disposen que els pobladors s'estableixin en la porció de terra que s'assigna, i els exigeix que "ut bene populetis"

- Les de Pinell:

La de 1198 no formula l'exigència, per bé que s'adreça als pobladors del lloc.

I la de 1207 disposa: "Et unusquisque faciatis ibi staticam et vicinaticum"

- La de Vilalba de 1224 autoritza als pobladors a fer-s'hi llurs cases.

- I la Carta del Coll de Balaguer de 1275 es limita a exigir el deure de poblar.

Ja les Cartes que es concedeixen a la darrerria del s. XIII formulen pròpiament l'exigència de la residència personal, permanent i perpètua al lloc:

- Les de Pinyeres i Algars (1280 i 1281): "Preterea volumus quod vos et vestri successoris teneamini semper facere in dicto loco continuam residentiam personalem, et ille vel illi qui in dicto non fecerint residentiam ut est dictum comendator Miraveti qui pro tempore esset possit possessiones et honores quos ipsi ibi habuerent et tenerent, aliis ibidem volentibus residentiam facere, dare seu etiam assignare".

- La de la Devesa de Massaluca (1294) dedica més atenció a la qüestió i també exigeix que s'hi instal.li un número determinat de pobladors; però tots hi han de ser en dos anys:

(1) "Quod vos de proximo venturo festo Sancti Michaelis usque ad duos annos continue numerandos et computandos posueritis et duxeritis populos in dicto loco, de decem et octo usque ad viginti.

(2) "Et quod vos et dicti populos venietis ad dictum locum cum uxoribus et familiis vestris, causa residendi ibidem, de predicto proxime venturo festo Sancti Michaelis usque ad duos annos continuo sequentes, et quod faciatis in dicto loco domos vestros infra predictum tempus, et deinde perpetuo sitis in eodem loco assidue permanentes et personalem residentiam ibidem facientes."

- La de Berrús de 1294:

(1) "Et (suis in dicto loco) assidui, permanentes et personaliter ibidem residentiam faciatis et teneamini, bene et fideliter laborare et excolere dictas hereditates, etc.".

(2) "Et si (...) personalem ac continuam residentiam non faceretis in dicto loco", els pobladors perdràn els seus béns.

Veiem que en tot cas, el fet que els pobladors no tinguin residència permanent al lloc o que l'abandonin constitueixen motius de pèrdua dels

béns a les Cartes de la Devesa i de Berrús, encara que hem de dir que tal supòsit es contempla conjuntament amb la circumstància de que els pobladors no posin en cultiu aquelles terres o les deixin perdre i s'hermin, i en el primer cas també s'imposa una multa de 100 morabatins. Són dos causes d'infidelitat en definitiva:

- A la de Devesa:

(1) "Et si forçam predictas confessiones superius comprehensas de populando loco predicto ac proximo venturo festo Sancti Michaelis ad duos annos et extraendo seu excolendo predictas possessiones et terras non compleveritis ut est dictum, teneamini vos predicti Guillelmus Vaquer, Raymundus de Apol et Dominicus Franquet dare nobis seu comendatori Mirabeti, pro pena. centum morabetinorum .. boni auri et recti ponderis, et nos transactis predictis duobus annis possimus recuperare dictum locum prorea auctoritate et dare, stabilire aliis seu retinere nobis absque obstaculo et contrarietate alicuius.

(2) Et si forçam vos seu dicti populatores vel successores vestri qui dictas honores et possessiones et terras habueritis et tenueritis personalem ac continuam residenciam ut superius est expressum non fueritis in dicto loco de Massaluca, qui aliter dicitur Vilabona, transactis predictis duobus annis, vel contigerit aliquo dolo vel fraude, honores et possessiones ac terras predictas tenere eremas et non laboratas, ipso facto ille vel illi, illius vel quorem essent amittant ipsas possessiones et terras infra unum annum, et possimus ex pleno dominio ipsas honores, possessiones et terras propria auctoritate recuperare et retinere nobis vel dare et stabilire aliis libenter prohibito (sic) voluntatis".

- A Berrús: "Et si (...) personalem ac continuam residenciam non faceritis in dicto loco vel contingeret aliquo dolo vel fraude hereditates et possessiones et vineas ac terras predictas tenere heremas et non laboratas, ipso facto ill(e) (vel) illi cuius vel quorum fuerint amittant ipsas hereditates et possessiones, vineas ac terras infra unum annum et possimus ex pleno dominio ipsas hereditates, possessiones vineas ac terras propria auctoritate recuperare et retinere nobis, vel dare seu stabilire aliis libere absque obstaculo alicuius."

La mateixa exigència de residència s'estableix en algun que altre contracte particular, però en aquests casos no és freqüent. Podem donar l'exemple de 1288 citat en el que s'estableixen unes cases a Ginestar i s'exigeix al beneficiari que resideixi al mateix lloc o en altre sota dominació del Temple; però també hem vist com el 1302 s'han confiscat els béns d'una veïna de Ginestar que havia fugit i s'havia instal·lat a Banyoles, en terme de Tivissa, sense llicència de l'Orde i quan aquest i els Entença estàn enfrontats en una guerra.

Justament en aquell document de 1302 es fa referència al "delicte o comis" consistent en el fet d'abandonar el lloc de Ginestar sense tal

llicència, incorreguent a més en un acte de traició per quant la persona afectada va anar a instal·lar-se al domini de l'enemic del seu senyor sòlid. D'altra banda, és evident que el deure de residir al lloc era inherent a l'establiment dels béns de que gaudia.

Altra cosa són les Cartes del s. XVII, en les que l'Orde de l'Hospital exigeix ja un mínim període de residència amb l'objectiu evident d'assegurar l'èxit dels poblaments i el poder posar les terres en ple rendiment. Aquell límit mínim de residència varia segons el lloc, va acompanyat d'altres disposicions prohibitives sobre els béns cedits a les que ja hem fet esment, i talment es disposa la sanció corresponent en cas de que no es respecti. Podem veure cada cas:

1r.- Benissanet (1611):

Aquesta Carta no expressa clarament el deure de poblar i tenir residència permanent al lloc; però el cap. 28 disposa: "Item, si acaso algun nuevo poblador del dicho lugar (...) se fuere despues de cogido el fruto del anyo presente (...), en tal caso este obligado pues (h)a levado el provecho, a pagar por rata parte las pensiones conforme el valor de las tierras de las quales habra cogido el fruto, si ya no se fuere con licencia del senyor; porque es razon que dentro del plazo del dicho anyo arriba mencionado que pague pues (h)a tenido provecho, porque no sera razon que tengan ellos el provecho y el senyor el danyo, y para cumplir lo susodicho se obligan sus personas y bienes."

Aquesta disposició fa esment a la necessitat d'obtenir la llicència senyorial per a abandonar el lloc, que considerem que deu ser un obligament general, i no solament en el cas en què s'esmenta; però en definitiva es penalitza a aquell que pren els fruits del primer any i abandona el lloc, i amb garanties suficients. Disposició que hem de posar en relació d'altres dos que ja prohibeixen expressament que es vinguin i gravin els béns cedits (inclosos habitatges) en un termini mínim de 3 anys (són els 24 i 26).

2n.- Ascó (1615):

Aquesta Carta tracta la qüestió amb més detall; en primer lloc tenim el cap. 16, que inclou dues parts:

- Es disposa que el poblador que abandoni el lloc durant els 8 anys següents sense llicència del senyor, haurà de pagar una multa que dependrà de la seva hisenda: "el de mano mayor" 50 lliures, "el de mediana" 25 lliures i "el de menuda" 12 lliures.

- I en últim terme (quan correspondria haver-ho posat abans) s'estableix que els pobladors "hayan de hacer domicilio en la villa, y estar dentro de

seis meses en ella, con toda su casa (i que) pueda el señor proveher sus haciendas a quien le pareciere".

Després el cap. 36 estableix que els pobladors s'han d'obligar "en haver poblado y tener autos en bienes y personas porque si acaso se fuesen sin pagar los derechos del señor o de la villa puedan proceder a execusion rigurosa contra tales, y sus bienes y los que dexaren pueda el señor darlos a quien quisiere con la misma carga".

3r.- Miravet (1623):

El seu cap. 18, després de prohibir també l'alienació i gravamen dels immobles (bé que en 12 anys), obliga als pobladors a "venir a habitar en le presente llugar con todas sus casas y familias y residir en la presente villa de aqui al primero dia del mes de majo venidero del presente y corriente anyo (...); y no viniendo como esta dicho, se les pueda quitar las dichas casas y haciendas y darlas a otro".

Després el cap. 20 es refereix als pobladors assentats que decideixen abandonar el lloc dins el termini de 12 anys en el que se'ls prohibeix alienar i gravar els béns, i assenyala que hauràn de pagar una multa de quantia fixada segons la seva capacitat econòmica: pels de "mano major" 20 escuts, els de "mano mediana" 15, i els de "mano menuda" 10; i a més satisfaràn a la Vila la part que els correspongui "de las pensiones conforme su hazienda estubiere valuada". I per tot l'anterior, en garantia de la seva satisfacció els fan obligar en llurs persones i béns.

I per últim, el cap. 21 ja disposa que els béns d'aquells que abandonen el lloc segons disposa el capítol anterior, seràn plenament recuperats per l'Orde i podrà ser novament establerts.

En definitiva, la Senyoria controla efectivament la població dels seus llocs, i ho veiem als dominis templers/hospitalers; ho observem amb mesures com les indicades i altres complementàries referents a la conservació i millora dels béns, sobre l'exigència de que solament es puguin transmetre a favor d'altres veïns, amb l'exercici del dret senyorial de fadiga, etc.

I aquesta política d'assentament a favor qüasi exclusivament dels vassalls habitants del lloc es manifesta amb disposicions com ara el cap. 42 de la Carta d'Ascó: "Ytem que ninguno de dicha villa pueda alquilar a ningun forastero de los que tomaren tierras executadas, ninguna suerte de animales, jugos, asadas, ni ninguna cosa tocante a la labranza; y esto por beneficio de los pobladores por quitar la golozina tienen forasteros de venir a este termino".

Encara en unes disposicions complementàries a aquella Carta aprovades el 1616 s'estableix:

- A la núm. 7 "que no quiero ni es mi voluntad que ninguno en la presente villa sea tenido por poblador, sino aquellos que tuvieren firma mia o de mi procurador general, que a estos tales se les hara auto particular de sus haciendas y poblacion".

- I la núm. 12 assenyala que mai ha estat intenció de la Senyoria rebre pobladors que siguin solters, de manera que aquells que estàn a Ascó i no s'han casat, "por el daño que de ello se sigue a los demas pobladores", els ordena que contreguin matrimoni o en altre cas els prendrà llurs hisendes. Fins i tot els posa el termini de 4 mesos perquè ho facin "y tengan casa y familia junta habitando en sus propias casas"; i en altre cas el senyor podrà recuperar plenament els béns cedits i establir-los a favor d'altres.

D'altra banda creiem que aquella situació de control no es deu produir de manera tan estricta als districtes laics; per exemple al Capbreu tingut vers el 1400 a Flix hi ha molts terratinents que no són veïns dels llocs de la Baronia. Pel que fa als dominis hospitalers en general els terratinents d'un terme són del mateix lloc o bé d'altre del mateix senyoriu, i en menor grau els trobem de llocs dels districtes veïns d'Entença i Flix, i de l'Aragó (719).

Suposem que tot aquell que no és natural d'un lloc, inclosos els sotmesos a un mateix senyor, ha de demanar llicència prèvia per a adquirir un immoble en altre i més si és d'altre senyor, i com a mínim ha de tenir permís o autorització del senyor del lloc on adquireix l'immoble. El senyor d'un o altre districte ostenta com coneixem el dret de fadiga; altra cosa és que en la pràctica aquell dret no es respecti i es produeixin vendes "secretas", sense respectar aquelles prerrogatives senyorials, i així la Carta de Benissanet de 1611 reconegui que se n'han fet moltes als veïns de Móra sense llicència de l'Orde de l'Hospital per la qual cosa aquell les "(h)a tomado" per a establir-les a altres individus (cap. 25).

El senyor en definitiva, i sobretot els cavallers de l'Hospital, semblen evitar l'intromissió en llurs dominis de vassalls d'altres senyors, o almenys volen controlar-ho; i no hi ha dubte de que prefereixen terratinents habitants dels seus llocs i per tant vassalls seus.

Aquell control encara va més enllà perquè afecta al mateix principi de llibertat de moviments dels seus vassalls. Efectivament, el senyor ha d'autoritzar l'establiment d'un poblador, i talment ha de donar llicència als vassalls perquè puguin anar a un altre lloc sense perdre llurs béns. Ho hem vist en aquell de 1302, d'uns veïns de Ginestar que es traslladen a Banyoles, de la Baronia d'Entença, i l'Orde del Temple els confisca llurs béns per haver-ho fet sense tenir autorització ni una causa que ho justifiqui.

Però també és possible que un senyor pacti amb un altre que no rebi vassalls seus als seus dominis. Efectivament, així ocorre el 5 d'agost de

1336 quan el castellà d'Amposta demana i aconsegueix dels comtes de Prades, senyor d'Entença, un conveni pel que el comte es compromet per un període de sis mesos a no admetre als seus dominis cap vassall de l'Hospital, home o dona, cristià, jueu o sarraí de les Batllies d'Horta, Ascó, Miravet i Riba-roja (720).

Els comtes de Prades, l'infant Ramon Berenguer i la seva esposa Blanca d'Espona, hi accedeixen tenint en compte els "grata servicia que nobis fecistis et facere cotidie non cesatis", i prometen al castellà que si els seus vassalls "voluerint se facere homines et vasallos nostros vel alicuius nostrum. nec oficiales nostri, nec alicuius nostrum recipimus nec recepimus" a excepció d'aquells que els hi prestin homenatge i transfereixin "totum suum domicilium infra terram et jurisdictionem nostram".

Aquell conveni sembla referir-se més pròpiament als vassalls de l'Hospital que intentin refugiar-se als dominis d'Entença, i vulguin evitar la jurisdicció de l'Orde pretenent convertir-se en vassalls del comte de Prades. L'única excepció que s'admet és la d'aquells que es traslladin per complet i s'estableixin definitivament a la Baronia, i tot i així si aquells tornen a canviar de domicili en un termini inferior a l'any els comtes autoritzen al castellà a dirigir-se contra aquells i poder disposar de llurs béns a la Baronia lliurement.

En definitiva, la població de la nostra zona formalment lliure i franca amb llibertat de disposició dels seus béns, es veu sota una certa subjecció personal a la terra. No és aquella subjecció dels pagesos de remensa de la Catalunya Vella; hem citat més amunt el cap. XXXV de les "Commemoracions" de Pere Albert on refereix com des de Ramon Berenguer IV els homes sòlids de la Catalunya Nova i llurs fills són lliures d'abandonar els feus cedits sense cap subjecció personal; i el cert és que és així però si ho fan sense llicència del senyor perden automàticament tots llurs béns.

Als Capbreus del s. XVIII els representants municipals encara prometen que faràn residència permanent al lloc i no abandonaran els béns que tenen establerts.

b) El deure de fermar dret:

Altre deure dels pobladors és garantir als senyors el compliment de les condicions establertes en les Cartes de població i en els documents d'establiment particulars. Es tracta del deure de fermar dret a la Senyoria i que regulen els Usatges de Barcelona i altres textos de caràcter feudal.

Referències a aquest dret senyorial les trobem als Usatges de Barcelona, concretament els núms. 29, 38 i 41 que de manera general disposen:

- El deure de tot feudatari (per magnats i cavallers) de fermar dret al senyor (o el rei), quan aquell es requereixi. Si el vassall no ho fa, el senyor pot embargar-li el feu fins que ho compleixi.
- Si el vassall abandona el feu o desafia al senyor, aquest pot recuperar el feu fins que aquell "li ferm dret" i subsani amb jurament el deshonor comesa.
- I en cas de traïció, el vassall haura de fermar dret al senyor prometent-li que li serà fidel i complirà amb els serveis establerts.

Es tracta doncs d'una institució típicament feudal, que la regulació romana de l'emfiteùsi no recull, i que s'incorpora finalment als establiments que es fan de població i en contractes particulars. Garantia que en tot cas té un caràcter econòmic: es formula obligant els béns dels vassalls, i en comptades ocasions les mateixes persones.

Pel que fa als documents de la nostra zona no s'hi solen referir almenys de manera expressa, per bé que en ocasions els pobladors i els emfiteutes en general prometen en el mateix moment de la concessió de que es tracti que respectaran els drets senyorials i ho garanteixen tot normalment amb llurs béns i de vegades amb llurs persones.

En les primeres Cartes de població, incloses les reials d'Alfons I no intervenen els pobladors beneficiaris, però suposàvem que ho farien en document a part (721).

A la Carta de Gandesa de 1194 (la segona que es concedeix al lloc) s'estipula que "omnes populores de Gandeses respondeant de unaquaque pariliata terre unum kaficium (...) ad mensuram de llerda, sine omni occasione". Aquesta clàusula és pot entendre com d'exigència de garantia: els pobladors han de satisfer un cafís de gra per parellada sense cap excusa, i considerem que amb independència de la collita que s'obtingui.

En tot cas tal responsabilitat apareix circumscrita al deure tributari. A la de Batea de 1205 en canvi també intervenen uns pobladors, 8 de 60 que es reconeix hi ha, segurament a manera de representants o síndics de la comunitat, i declaren que "hoc laudamus et firmamus per nos et per omnes nostros predictos populores", donant al nostre entendre plenes garanties de que compliràn i respectaràn allò establert a la Carta de població del lloc.

En canvi les Cartes de Pinyeres de 1280 i d'Algars de 1281 inclouen ja les declaracions dels pobladors en termes similars:

(1) "Nos vero populores predicti per nos et omnes succfessores nostros vobis promittimus et successoribus vestris et fratribus supradictis ac etiam

Templo, esse homines et vassalli fideles ac legales vestri et successores vestrorum et etiam Templi.

(2) Promittimus etiam vobis et successoribus vestris et castro Miraveti facere et annuatim solvere dictum censum et dezimam et primitiam dare fideliter ac legaliter de honoribus et possessionibus supradictas, secundum consuetudinem Batea, et dicta caficia (..) dare et solvere pro qualibet pareliata annuatim in festo sancti Michaelis septembris.

(3) et omnes alias condiciones et pacta superius comprehensa tenere et observare inviolabiliter et complere et nunquam in aliquo contravenire aliqua ratione."

Per la seva part, les Cartes de la Devesa de Massaluca i de Berrús de 1294 inclouen una part final com les anteriors però ja afegeixen: "sub obligacione omnium bonorum nostrorum attendere, tenere, firmiterque, complere et inviolabiliter obserare".

Entretant, els documents privats d'establiment a partir de 1280 comencen a incloure també la promesa i garantia dels beneficiaris: "promito omnia et singula supradicta sub obligacione bonorum meorum" (722); i aquesta clàusula final es repeteix a partir d'aleshores en tots els documents posteriors d'establiment.

A mitjans s. XIV, conclosos els conflictes tan sovint referits dels dominis de l'Orde de l'Hospital, el castellà d'Amposta obliga als vassalls dels seus llocs a que li prestin novament homenatge i garanteixin amb llurs persones i béns que respectaran els drets de la Senyoria tant els dominicals com els jurisdiccionals. Efectivament, en ordenar la celebració d'aquells actes, el castellà disposa:

- Que els vassalls li prestin llur homenatge conforme li seràn fidels i lleials i que respondran de manera "integre et complete et absque aliqua diminutione" de totes les rendes i drets que en general corresponen al senyor sense excusa ni contradicció.
- Que obliguin i hipotequin en garantia de l'anterior tots els béns i drets de les Universitats i dels particulars de la vila.
- Que talment obliguin llurs persones (723).

I efectivament els vassalls de cada lloc per mitjà de llurs representants municipals acaben prestant l'homenatge requerit amb les condicions imposades, i tot "ad obligandum dictam Universitatem et singulares ipsius ad servandum et complendum omnia et singula in dictis capitulis contenta, et adhec complenda personas et bona dicte Universitatis et singularium ipsius obligandi sub illis penis, juramentis et aliis obligacionibus que dictis sindicis videbitur".

Això no obstant, als contractes d'establiment posteriors els beneficiaris es limiten a acceptar les condicions imposades, amb especial referència al

cens que han de satisfer, sota obligació de tots llurs béns, presents i futurs.

Pel que fa a les Cartes de població del s. XVII, cal veure cada document, per bé que totes es refereixen a les garanties dels pobladors de manera similar, i en dos àmbits: un pel que fa als deutes de la comunitat que s'han deixat de pagar després l'expulsió dels moriscos, i altre ja en relació amb allò que en cada cas se'ls concedirà. Ambdues obligacions tenen el caràcter de requisits inexcusables per a procedir als poblaments de cada lloc:

- Benissanet:

1) Els caps. 1 i 2 imposen als nous pobladors que s'han d'obligar a a pagar tots els deutes i obligacions pendents de la Universitat i els dels particulars "expellidos o que en el tiempo venidero por ventura se expelliran".

2) El cap. 27 prohibeix que els pobladors gravin els béns que se'ls establiran amb censals i obligacions "por hechos propios", de manera que els immobles restin lliures per a una possible execució senyorial en cas d'incompliment per part d'aquells de llurs obligacions i deures. El capítol declara que el batlle no podrà autoritzar cap d'aquells actes, i que si ho fa serà nul i sense efecte.

3) I el cap. 32 disposa que el pagament dels deutes anteriors que han d'assumir els nous pobladors es garanteixin solament els béns que se'ls cedirà al lloc.

- Ascó:

1) El cap. 24, en relació amb els deutes que els nous pobladors també han assumit de la Universitat i dels particulars del lloc expulsats, els exigeix que se "obliguen en persona y bienes" donant garanties del seu compliment.

2) I el cap. 36 disposa que els pobladors s'han d'obligar també en persones i béns en garantia de llurs deures de poblament i d'explotació de les terres, perquè així el senyor o la Vila puguin procedir en el seu cas "a execusion rigurosa contra tales y sus bienes, y los que dexaren pueda el señor darlos a quien quisiere con la misma carga".

- Miravet:

1) El cap. 3 estableix que els nous pobladors s'obliguin a pagar els deutes de la comunitat anterior, però solament en funció de les terres i béns que se'ls assigni al terme, alliberant altres béns que puguin posseir. No es fa esment a cap obligació personal.

2) I el cap. 36 segueix la línia d'aquell 27 de Benissanet, en el sentit de prohibir que "las rentas y tierras de la Religion se obliguen por deudas particualres".

D'altra banda, en aquests tres casos intervenen tots els pobladors presents i juren i aproven el contingut de cada document amb aquestes formules:

- Benissanet i Miravet: "Todos los dichos nuevos pobladores y cada uno d'ellos de por si obligaron todos sus bienes y de cada uno d'ellos in solidum respectivamente, muebles y rahizes, havidos y por haver, ansi privilegiados como los que no lo son, en donde quiera que los tengan", tot conforme es conté al document poblacional; renunciem a qualsevol benefici que els pugui concedir la llei, Constitució i costum, i juren per sí i per llurs ànimes en nom de Déu i pels seus sants Evangelis.

- Ascó: Els pobladors també prometen complir, atendre i observar tot allò estipulat en nom propi, de la Universitat i dels singulars absents i futurs, sota obligació solidària de tots llurs béns "mobilia et immobilia, privilegiata et non privilegiata, habita ubique et habenda"; renunciem a tot benefici de que puguin gaudir en virtut del "beneficio dividendae actionis, novae constitutionis et epistola divi Adrinai et consuetudini Barchinonae, loquenti de duobus vel pluribus"; i ho juren tot per llurs ànimes en nom de Déu i sobre els quatre sants Evangelis "manibus nostris dexteris corporaliter tacta".

c) Prestacions personals dels vassalls en obres i treballs:

A més dels deures anteriors, els vassalls venen obligats a prestar altres treballs a les terres reservades per a la Senyoria i també als serveis senyorials destinats a la comunitat. Són serveis que BONNASSIE defineix com de "banals" (724).

Prestacions que han d'estar pactades entre el senyor i els vassalls, segons estipula l'Usatge núm. 35. Per la seva part l'Usatge núm. 150 disposa que el vassall que es nega una i més vegades a complir els serveis que ha de prestar i que els hi reclama el senyor pot ser forçat a complir-los, fins i tot a indemnitzar al senyor pel doble del valor del servei que no ha prestat i talment se li pot exigir que assegurí que mai més s'hi negarà.

Els mateixos criteris sosté la Constitució promulgada per Corts de Barcelona de 1283, en referència als cavallers i barons feudataris, i encara disposa que si no se sap ben bé quins serveis s'han de prestar es fixaran amb principis d'equitat segons allò que s'acostuma a fer als feus veïns.

L'única excepció quan que sembla que no s'exigeixen prestacions personals és la Baronia de Flix, on segons el preambul del seu codi de Costums de 1308 els vassalls i l'Universitat de Flix són "ffranches, liberos et inmunes ab omni jova, perna et tragino et omni questa seu exactione qualibet". I efectivament en la documentació que posseïm al llarg dels segles no trobem cap referència a prestacions personals per a obres i serveis a càrrec dels habitants de tot el districte (725).

Fins i tot, la Carta del Mas de Flix de 1345 estipula que els vassalls del lloc hauràn de dur els tributs senyorials a Flix o al celler senyorial del lloc quan estigui construït, però "tamen cum vestro salario vel logerio quod nos teneamini vobis solvere et pacare pro laboribus vestris".

Pel que fa als altres dominis en canvi existeix una sèrie de prestacions personals ben diverses, que en alguns casos són remunerades pel senyor. Algun servei dels que anem a referir estàn establerts en Cartes de població, altres no sabem quan es fixen però se sol fer referència a allò que és acostumat per la qual cosa creiem que es concertarien en convenis a part:

1r.- Als dominis hospitalers:

En aquests dominis els vassalls d'alguns llocs estàn obligats a prestar uns serveis personals determinats; no es tracta d'una norma general, doncs no tenim constància de que a tot arreu sigui igual. Normalment s'exigeix el transport gratuït dels censos i altres tributs; tenim un cas a la Comanda d'Ascó on els vassalls han d'anar a treballar una vinya senyorial; i als llocs riberencs on hi ha barca i molins fariners instal·lats al riu Ebre els vassalls estàn obligats a realitzar els treballs necessaris per adequar-los al nivell del riu.

Hem de distingir però la documentació en la que trobem informació al respecte, com són les Cartes de població i els Capbreus fonamentalment, i altra documentació particular:

1) Les Cartes dels s. XII i XIII:

Les Cartes de població dels s. XII i XIII solen recollir una prestació personal com és la de traginar els drets senyorials als castells de l'Orde, i que constitueix un mal ús conegut a la Catalunya Vella com de "tragino".

La primera que l'estableix és la de Pinell de 1198, en exigir que els censos a satisfer es duguin al castell de Miravet i "aportabitis sine missione et expensis".

Sense especificar res sobre els costos del desplaçament, la de Batea de 1205 disposa que els censos anuals "solvatis et mitatis in castro de

Bathea". Entenem però, tal com s'expressa el document, que el transport també ha de ser a càrrec dels vassalls.

I la segona Carta de Pinell, de 1207, estableix que "pro melioracione autem predicti loci et quod vos ibi bonum cor habeatis. predicta XV kaficia in ipso kastro de el Pinello persolvatis". El 1198 s'exigia que els drets es duguessin a Miravet, i ara com una ventatja o benefici pels pobladors es disposa que aquell dret anual fixat pel terme se satisfaci al castell el mateix lloc; res es diu però dels drets particulars.

A Camposines el 1209 s'assenyala que "ad castrum Azconis predictum frumentum et predictum ordeum adducetis".

Pel que fa a la de Gorrapte de 1237, el cens anual se satisfarà "intus in villam Gorrapte"; i a la de la Vall de Batea de 1244 es disposa que els drets es duguin a Batea. Entenem que en tots dos casos les despeses són a càrrec dels vassalls atès que es disposa que "convenimus persolvere", que es paguin als llocs indicats.

Quant a Pinyeres i Algars (1280 i 1281) sembla que els veïns han de dur els drets a Batea; no s'especifica, però en general ambdues Cartes es remeten als usos i costums segons els que fou poblada aquella altra vila.

Ja les Cartes de la Devesa de Massaluca i de Berrús de 1294: la primera es remet com les anteriors als usos de Batea, i potser així també s'expressa el deure de dur els drets en qüestió a aquella vila; i la segona no fa cap esment ni es remet a altres usos.

2) Les Cartes del s. XVII:

Cal veure cada cas:

- Benissanet: En aquest cas no hi ha una norma general, mentre que el cap. 9 estableix que els drets sobre les figues es paguin "dentro del lugar de Benissanete". És probable que tots els drets se satisfacin al mateix lloc, però l'únic cas en el que es fa esment exprès a tal extrem és l'indicat.

- Ascó: Pel que fa a Ascó, la Carta de 1615 recull diverses prestacions personals, que en alguns casos ja es practicaven abans:

- Cap. 19: Es disposa que els pobladors "hayan de subir al castillo de Ascon todos los derechos dominicales de la Señoria".

- Cap. 20: Aquest capítol es refereix als molins instal·lats al riu i s'estableix: que els vassalls han de "subirlo y bajarlo donde fuere menester, y sacar y meterlo dentro del agua como se ha acostumbrado"; si mai es construí un molí en terra (fora del riu), els pobladors estan obligats a dur-hi tots els materials que "con cavalgadas no se pudiese

llevar"; i s'assenyala que en tot cas el transport dels materials solament serà si el molí es construeix dins la mateixa Comanda.

- Cap. 49: En relació amb el transport de pobres a l'hospital, la Senyoria estableix que es faci "por torno por las casas de la villa. y para esto haya un libro en que asienten el dia que los envian y que casa ha dado cavalgadura", i s'afegeix que si una casa no té animals de transport però si "poder (...) que a su costa se alquile una".

Després en les normes complementàries pactades el 1616, la núm. 3, es recull que els vassalls no estaràn obligats a "salir del termino para poner o sacar el molino del agua"; pot referir-se al cas que el molí fariner s'instal·li en un lloc fora del terme d'Ascó, però també hi entraria el cas que el molí hagués estat desplaçat per un riuada.

- Miravet: La Carta d'aquest lloc estableix les prestacions següents:

- Cap. 6 d): Que sempre que el senyor ho requereixi els vassalls estàn obligats a treure la barca del riu, "hecharla en el rio y meter o quitar la gumena. o otras cosas convenientes a dichos ministerios de barca y gumena", i s'assenyala que ho han de fer sota les penes que el senyor o el seu representant pugués imposar.

- Cap. 10: D'altra banda, també s'exigeix que els dret senyoriais es duguin al castell de Miravet, "o en donde el senyor o su arrendador quisieren dentro de la villa", excepte els drets de l'oli que s'han de pagar al molí; i s'afegeix que si no ho fan així, el senyor podrà fer-ho dur "a costa del vasallo que lo lebase".

3) Els Capbreus i altra documentació:

Repasant allò que es declara i recull en documentació diversa, podem destacar els testimonis documentats d'unes visites efectuades a la Comanda d'Horta el s. XVII a l'objecte de comprovar la seva situació i la gestió del comanador (726). En elles els veïns declaren que les obres de millora practicades a la Comanda (als seus béns) són a càrrec del comanador, que les costea "como cavallero y chrispiano".

Pel que fa als altres dominis, concretament a la Batllia de Miravet i a la Comanda d'Ascó es recullen prestacions referents als serveis de barca, als molins fariners instal·lats al riu i altres:

- Batllia de Miravet:

- Els vassalls han de dur al castell "o al lloch o graner designat per lo dit senyor castella (...) o tenint dret de aquell per a posar y estugar aquells"; excepte les olives "lo qual dret paguen en lo mateix molí".

- Pel que fa a la barca de pas els vassalls de Ginestar, Rasquera i Miravet estàn obligats a "traure dita barca y llançar-la en lo riu sempre que

ocorre fer-la, y adobar-la, y pugar y baixar aquella quant conve mudar lo pas; e posar la gumena en aquella", però és a càrrec i despeses del senyor.

- I quant al molí fariner de la Batllia que és sobre una barca al riu, els vassalls dels mateixos tres llocs tenen obligació de pujar-lo i baixar-lo sempre dins el terme de Miravet i quan convingui moure'l segons el cabdal del riu.

- Comanda d'Ascó:

- Els vassalls d'Ascó i Vinebre han de dur els drets del senyor al castell "ab ses besties, a ses costes y despeses, sens que dit senyor comanador los aja de donar per dits treballs e ports alguna cosa".

- El senyor posseeix un molí fariner "situm in flumine Iberi", al que els vassalls d'Ascó, Vinebre i la Torre de l'Espanyol han d'anar a moldre i pel que estàn obligats a pujar-lo i baixar-lo segons el curs del riu "per faciliori moltura", i a posar-lo i treure'l del riu. Els jurats municipals reconeixen que els vassalls no perceben cap remuneració per aquelles tasques.

- Els vassalls d'Ascó, Vinebre i la Torre de l'Espanyol han "cavar, podar, exarmentar, (i) morgonar" la vinya de Pomar, mensal i sítia al terme d'aquell darrer lloc, cobrant però un jornal d'un sou per dia "e la despesa" o solament 18 diners (per dia -?-); i després també han de dur la verema al castell d'Ascó percebent un sou per càrrega. Aquests serveis que ens recorden el mal ús de "famada, cavada, podada" de la Catalunya Vella, perden tal caràcter en la nostra opinió en tant que no són prestacions gratuïtes (727).

2n.- A la Baronia d'Entença:

Almenys pel que fa a Tivissa segons un document de 1205 sovint referit, tant el senyor com el seu castlà gaudeixin d'una sèrie de drets sobre els vassalls cristians:

- El dret de jorada consistent en què els vassalls han de dedicar tres dies l'any a treballar les terres senyoriales i les del castlà; dos per les del senyor i un a les del castlà.

- I talment tenen dret a que els vassalls els cavin la vinya, suposem que tots cada any (de "statica").

És tracta d'aquells mals usos ja practicats a la Catalunya Vella de "jova" i de "fomada, cavada, podada".

d) Els serveis d'exèrcit, host i cavalcada:

Altra prestació personal a càrrec dels vassalls típicament feudal és la d'auxiliar el senyor en la guerra formant o integrant el seu exèrcit i/o prestant altres serveis de caràcter militar.

L'Usatge núm. 36 que es refereix al vassall sòlid, assenyala que aquell ha d'estar sempre a disposició del senyor front a tercers, de la mateixa manera que el senyor l'ha de protegir contra tothom. I com a servei personal pot ser així exigit l'ajut militar en qualsevol moment.

Aquests serveis militars de vegades es recullen en Cartes de població; tenim alguns exemples en aquelles que es concedeixen als dominis templers els s. XII i XIII, però no es preveuen en les del s. XVII.

Podem dir que els serveis d'exèrcit i d'host són equivalents, com aquells que s'han de prestar al senyor en cas de guerra; a més hi ha les cavalcades són també serveis militars limitats a l'àmbit del districte senyorial per a forçar i intimidar els vassalls com veurem més endavant per a complir amb llurs deures. Tots dos són propis en tot cas del vassallatge sòlid, i inicialment s'han de prestar sempre que el senyor ho requereixi (728), salvat en tot cas allò que s'hagi pactat entre el senyor i els vassalls.

A la nostra zona veiem com als dominis del Temple i d'Entença els senyors es reserven aquells drets com a serveis que han de prestar-los llurs vassalls, per bé que en el primer cas hi ha Cartes de població que fixen alguns límits. En ocasions s'assenyala que es prestarà tal servei quan també ho demani el rei.

La reserva expressa en dominis templers es recull en les Cartes que indiquem i sempre per a anar a lluitar contra els sarraïns:

- En les de Gandesa de 1192 i 1194 es fa la reserva de "cavalgadas (et) exercitum super gentem sarracenorum".

- A la de Pinell de 1198 la reserva és de "cavalcadas (et) exercitus super sarracenos"; i en la de 1207 s'estableix que: "Retinemus ibi in vos et in omnem proieniem vestram ibi comorantem exercitus quando domnus rex et domnus magister noster in terra paganorum intraverit, et quintam partem de rebus a vobis adqusitis".

- La de Batea de 1205 fa referència a l'exèrcit i cavalcades.

- La de Camposines de 1209 reserva a l'Orde els drets d'"hostes et cavalcatas".

- La de Vilalba de 1224 per la seva part disposa: "Hec a presenti usque ad quindecim annos continue completos faciatis nobis exercitum vel cavalcata set ex tunc in antea faciatis nobis exercitum cum domino rex Aragonum vel cum magistro Templi quotiens fecerint ostem in sarracenis set non alibi".

- En els casos de Pinyeres i Algars (1280 i 1281) llurs documents no s'hi refereixen expressament, però l'Orde es reserva tot el domini i "omnia iura atque omnia alias quascumque dominationes quas habemus vel habere debemus in hominibus e Bathea". Aquesta remissió a tot dret sobre els homes de Batea pot comportar també els serveis d'exèrcit i cavalcada com es disposava en la Carta d'aquella vila.

- I a la de la Devesa de Massaluca de 1294 l'Orde reté els serveis d'exèrcit i cavalcada.

Pel que fa a la Baronia d'Entença el senyor també ostenta els drets d'host i cavalcada als seus dominis:

- A Tivissa el comparteix amb el castlà almenys el 1205 ("habet ...- quas hostem det oculata fide"), fins el 1291 que l'aleshores castlà Bernat de Fonollar el compra a Berenguer d'Entença per 2.000 sous barcelonesos.

- I a Banyoles ostenta i té reservats el senyor els drets d'host i cavalcada a mitjans s. XIV segons el Capbreu tingut aleshores.

En tot cas veiem com també es tracta d'un dret transmissible. Tanmateix entre els anys 1368 i 1372 el comte de Prades atorga un privilegi als veïns de Tivissa, Garcia i Móra segons el qual promet que no farà hosts ni exèrcits generals en aquells llocs ni requerirà soldats si no és per a defensar la terra o a altre noble, cavaller o baró de la seva sang, parent o amb el que estés relacionat a l'efecte (729).

Retornant als dominis dels Ordes militars, observem que en la majoria dels casos les Cartes formulen una reserva general d'aquells drets d'host i cavalcada. Però en altres com les de Gandesa, la de Pinell de 1198 i la de Vilalba s'assenyala que solament serà per a lluitar contra els sarraïns (dels regnes musulmans); i encara:

- En les de Pinell de 1207 i en la de Vilalba s'estableix que es prestarà aquell servei d'exèrcit quan ho exigeixi el rei o el mestre de l'Orde.

- En l'última referida de Vilalba tal servei es limita a 15 anys.

- I a les de Gandesa i de Pinell de 1207 l'Orde es rerva les "quintas" o "quintam partem de rebus a vobis ibi adquisitis" arran la participació dels seus vassalls en aquelles campanyes militars (es referiràn a les recompenses i troballes).

Cal destacar també en el cas de Vilalba que el document és taxatiu quan manifesta que tal servei d'exèrcit solament es prestarà en aquells casos i en el temps indicat, i "non alibi"; en canvi l'altre servei de cavalcada no apareix limitat.

Un exemple de l'exigència d'aquell servei d'exèrcit ens l'ofereix un document de 1347 referent a la Fatarella, en afer que s'observa prou conflictiu enmig dels litigis que enfronten en aquell moment al castellà d'Amposta i els seus vassalls d'Horta, Ascó i Miravet (730). Efectivament, el rei havia fet una crida al castellà convocant-lo a formar un exèrcit per ajudar-lo en la guerra contra l'Unió valenciana; arran l'anterior el castellà, el 14 de gener de 1347, ordena que tot home dels seus llocs "fos aparellat (...) ab ses armes per seguir lo senyor comanador ho son

lochtinent quant per ell sera request per a quatre meses en pena de LX solidos", i acudeixin el 8 de febrer d'aquell any a Cantavella (Aragó).

En el cas concret de la Fatarella la seva Universitat va presentar protesta formal al batlle del lloc per entendre que la crida senyorial "no sia iusta ni consentim en aquella" pels motius següents:

- Que quan l'Orde de l'Hospital o el rei han convocat als vassalls del lloc ha sigut per anar a lluitar contra sarraïns.
- Però en aquesta ocasió ni el rei va contra sarraïns ni aquests estan invadint València, sinó que es tracta de guerrear contra l'Unió "que an feyta en aquel Regne" (cristians) i que és perjudicial al monarca "et a la sua Senyoria".
- Que en conseqüència els homes del lloc "no son tenguts de fer host", i que si el castellà o l'Orde volen complaure al rei aleshores que formin l'exèrcit "de si mateys et ad propria familia, et no ab los vassalls".
- Així mateix recorden que com se sap "aquells vassalls de la Batlia d'Accho an iurada la Unio de Caragoça e vos encara" (el batlle), i a més aquella Unió aragonesa està agermanada amb la de València de manera que "la una no pot fallir a l'altra e per virtut del damunt dit agermanament tots aquells de la Unio d'Arago ho la maior partida de aquells en los quals nosaltres som empreses, van et anar volen al Regne de València, et alguna partida de nosaltres hi so ia".
- Seguint amb l'anterior, els representants municipals addueixen que si els vassalls del lloc fan cas al requeriment del castellà estaràn actuant "contra nostra promessie et segrament", de la qual cosa es podria seguir "gran dagnatge" per a tots.

No sabem com s'acaba resolent aquest afer ni que ocorre als altres llocs, però recuperat el ple domini hospitaler als districtes de la nostra zona, l'any 1348 el castellà ordena que s'hi celebrin nous actes d'homenatge a l'Orde. I entre altres coses a causa sens dubte dels conflictes suscitats per l'incorporació d'aquells dominis a l'Unió aragonesa, el castellà mana que tots els vassalls prometin novament el servei d'host i el de cavalcada; els actes se celebren en tots els llocs de les Comandes d'Horta, Ascó i Miravet entre aquell any 1348 i el 1351, i ja pel que ens afecta els documents en qüestió recullen la proposta senyorial i la resposta dels representants municipals que intervenen: "El V capitol, demane el dit senyor castellan que novelament se obliquen de fer host et cavalcada; aquest capitol responen los prohombres et dien que los plau de fet host et cavalcada en tot loch on al senyor platie, et tota vegada que request ne seran per el o per altri en nom seu." (731).

Curiosament aquells drets d'host i cavalcada no es recullen als codis d'Horta de 1296 i de Miravet de 1319, com tampoc al de la Torre de l'Espanyol de 1517. Almenys en aquests dos darrers ordenaments segons llurs caps. 24 i XXIII respectius els homes de cada lloc prometen al senyor

que l'ajudaràn a ell a guardar el lloc "segons llur poder", en termes similars als de l'Usatge núm. 36 que es refereix als vassalls sòlids i que estableix que aquells han de servir a llur senyor justament segons "son poder" inclòs l'ajut necessari front a tercers (militar).

En tot cas no tenim cap més constància d'aquells drets.

e) El deure de capbreuar els béns i censos:

Altre deure dels vassalls és el de capbreuar, és a dir, el de declarar periòdicament i quan el senyor ho requereix els béns i drets que posseeixen així com els censos que fan efectius (732).

Els Capbreus com hem pogut comprovar al llarg d'aquest treball constitueixen els documents més importants per llur extensió per a conèixer amb certa exactitud les relacions existents entre la Senyoria i els vassalls. Els més complets són però els dels dominis de l'Orde de l'Hospital, i el primer que coneixem és de 1495, tingut en alguns llocs de la Batllia de Miravet; en tot cas el document inclou les declaracions dels mateixos senyors, les dels jurats, i després les particulars dels vassalls habitants del lloc i dels terratinents del terme que no hi resideixen:

- El senyor refereix quins són els seus drets dominicals i jurisdiccionals, així com els béns que posseeix a títol privat.
- Els jurats reconeixen el domini i la jurisdicció senyorial i declaren els deures dels vassalls, econòmics i personals, així com els béns, drets i càrregues de la Universitat.
- I els particulars relacionen llurs béns immobles, que decriuen amb una major o menor extensió, i els censos que satisfan o si estan exempts.

Així ocorre amb els Capbreus dels dominis hospitalers, i d'ells hem de destacar pel seu major detall i amplitud els del s. XVIII.

Pel que fa a la Baronia d'Entença coneixem un Capbreu de mitjans s. XIV que en principi, malgrat ser un document parcialment desconegut, sembla que segueix la línia dels anteriors amb l'inclusió de tots els vassalls terratinents.

I quan a la Baronia de Flix en coneixem un tingut vers el 1400, altre de 1511 i un tercer de 1624, a més de constar-nos i tenir algun breu testimoni d'altres de 1555 i 1662 (733). Però la sistemàtica seguida és diferent en cada cas: el de 1400 inclou la relació de drets del senyor, i després les declaracions de béns dels particulars; i els Capbreus de 1511 i 1624 recullen les declaracions dels jurats i dels particulars però omiteixen les del senyor.

Hem de dir també que el Capbreu se celebra amb certa periodicitat, en general cada 20 o 30 anys si tenim en compte les diferències temporals existents entre els que coneixem dels dominis hospitalers. Justament en una visita senyorial a Horta vers el 1628 es declara que en aquell moment encara no correspon fer Capbreu perquè se celebren cada 25 anys i l'últim l'havien tingut el 1624 (734).

L'importància dels Capbreus és indubtable per a actualitzar els drets i béns de la Senyoria, i al mateix temps perquè els vassalls li reiteren llur fidelitat i li presten novament homenatge. Per això veiem com el 1599 el procurador dels consellers de la Ciutat de Barcelona a la Baronia de Flix els informa de la necessitat de capbreuar "les rendes te en Flix, y ademes que s'asentaran moltes cosses que avuy se perden y pateixen moltisim" (735).

En qualsevol cas, és la Senyoria la que convoca als vassalls i terratinents dels llocs per a capbreuar, amb una fórmula més o menys uniforme segons allò que coneixem dels dominis hospitalers i de la Baronia de Flix. D'aquesta manera, el senyor o el seu procurador convoca el Capbreu a manera de ban o edicte, com es fa per exemple a la Baronia de Flix el 1555 "per conservatio de les rendes e drets que la dita Ciutat ha o li pertanyen en los dits castells, lochs e Mas, regonexer e capbreuar tots e qualsevols sensos, agres, parts, senyories e altres drets a ella pertanyents" (736).

I en definitiva, complint les instruccions de la Senyoria, del seu procurador o del batlle, el nunci de la Cort "notiffica" als veïns del lloc, "homes e dones, axi poblats e habitants en la vila e termens dels dits castells e lochs, (..), com dins de aquels qui dins la dita vila e termens dels dits castells e lochs (..) haien e tinguen per la dita (Senyoria) qualsevol cases, alberchs, masos, camps, vinyes, honors e possessions". L'anunci és deu fer per mitjà de pregons pels carrers del lloc.

El mateix anunci es remet als batlles d'altres llocs, encara que no siguin del mateix districte o senyoriu, en els que resideixen terratinents afectats pel Capbreu a celebrar perquè ho anunciï i aquells hi compareguin el dia que's fixi (737).

L'anunci acaba finalment i en lògica conseqüència amb algun d'aquests textos:

- A la Baronia de Flix en aquella convocatòria de 1555: "sots pena de mil sous dins deu dies continuus e primerament venidors, per ells (els habitants i terratinents) o per llurs llegendims procuradors haien reguneguts e capbreuats les dites cases, alberchs, masos, camps, vinyes, honors e possessions, censos, agres, parts, senyories o altres qualsevols drets mitgensant sacrament, e mostrades les cartes e titols fahents".

- A la Batllia de Miravet, en convocar un Capbreu el 1604 es requereix als veïns i terratinents dels llocs "que tenen terres, cases, horts, possessions y qualsevols altres coses sots directa senyoria de dit senyor castella, que per al mes d'octubre primer vinent (...) tinguen aparellats los actes y titols com tenim y posseheixen dites terres y possessions per a que sempre que per lo jutge nomenat per dit senyor castella per a capbreuar puguem amostrear aquells".

I finalment, el dia que s'inicia el Capbreu (vegi's que no es fixa a la convocatòria, que solament estableix un termini), compareix al lloc un notari com ocorre en aquell Capbreu tingut a la Batllia de Miravet el 1495, o bé el notari i uns jutges-comissaris especialment apoderats per a capbreuar i dos testimonis com es veu ja el s. XVI (738).

De fet, a la Baronia de Flix el Capbreu de 1624 es practica davant del procurador general de la Ciutat de Barcelona, "deputat per los dits molt illustres senyors consellers y son Consell de Cent"; i és als dominis hospitalers on intervenen un o dos representants senyorials amb aquella denominació de jutges-comissaris, que no necessàriament són membres de l'Orde, doncs poden ser preveres i altres particulars.

Ja davant aquells representants senyorials, del notari i dels testimonis especialment cridats i pregats, compareixen:

- Primer els jurats sols o amb altres prohoms representants municipals especialment apoderats per a tal acte pel Consell General de la Universitat, i de vegades intervenen els jurats i els Consells General i Secret; ja els assistents declaren com hem dit els drets i béns de la Universitat, i concretament als dominis hospitalers relacionen els censos generals i prestacions personals als que els vassalls del lloc estan obligats.

- Per últim apareixen els particulars pels immobles que posseeixen al lloc; indiquen els que tenen amb una descripció més o més extensa segons el cas, i si poden també el títol que ho justifica, el cens que satisfan i si estan o no subjectes a fadiga i lluïsmes.

2.2.3 Altres drets senyorials:

Hem de referir-nos aquí a dos drets senyorials a afegir a tots els anteriors, de gran importància en tant que tal vegada constitueixen dos dels mecanismes fonamentals per a controlar la població i per a recuperar lliurement i sense càrregues els béns establerts.

Es tracta dels drets senyorials de firma i d'empara (aquest darrer acaba convertint-se en el decurs del temps en el dret de comís o de confiscació dels béns); i dels drets a forçar els vassalls a complir amb llurs deures i de fer cavalcades.

De tots tres en tenim constància, especialment dels dominis dels Ordes militars.

a) El dret de firma:

El dret de firma és el dret senyorial a fer l'establiment col·lectiu de la població i individual de terratinents als seus dominis; tal prerrogativa es recull en totes les Cartes templeres i hospitaleres, en les que el concedent se la reserva per a sí amb expressions com "firmamenta", "firmamenta de directo", "fermamenta", "fermamenta", "firmamentos" o "firmamentum dominium".

Talment apareix sovint en contractes d'establiment particulars, i en tenim contància encara en documents de compravenda de 1830 en els que el transmissor declara que la possessió que es cedeix està subjecta a diferents drets senyorials entre els que destaca la firma de domini a la que ens referim (739).

En tot cas, la firma individualitzada en immobles la concedeix el senyor, el seu procurador o el batlle, per mitjà de decret que en ocasions apareix recollit en la documentació que posseïm (740); i per aquesta tasca aquell oficial senyorial deu percebre uns drets determinats. Tenim però dos exemples de vendes a Berrús, de 1215 i 1229 en els que la firma la concedeix el castlà; en el segon document els venedors declaren que "damus vobis firmanciam salvetatis nomine G. Lombardi qui vobis hoc totum faciat tenere et habere et expletare in pace" (741).

Tal vegada constitueix un dret que qualifiquem com jurisdiccional per la seva transcendència personal en tant que permet al senyor decidir sobre els individus que es poden establir al lloc o no. Però és una facultat que té també la seva vessant econòmica com veiem a la Carta de Gorrapte 1237: es cedeixen les "firmaciones", amb altres drets econòmics de la Cort (una quarta part dels drets) a Filiolo, el poblador al que aquell document s'adreça i a qui es concedeix també la batllia del lloc. De fet el text poblacional es refereix als drets de firma com uns drets econòmics en els que en una o en altra proporció sempre hi participa el batlle.

La firma afecta tant a l'establiment de la població com d'aquesta i altres individus en immobles (terres, edificis, etc.). I a aquest dret s'hi refereixen prou explícitament les Cartes de població del s. XVII quan assenyalen que el senyor és lliure d'establir-hi els individus que vulgui (742).

D'altra banda, pel que fa a l'establiment de terres, la Carta de Vilalba de 1224 vincula la firma amb el lluïisme en cas d'alienació quan estableix que "pro firmamentis cartularum quas vobis inde firmabimus aliquid domui Templi donetis nisi quincuagesimam partem de pretio venditionis tantum

et nihil de pretio pignoris". El document es refereix òbviament a les alienacions que facin els mateixos pobladors, a part tenim la firma per a l'establiment dels primers pobladors o de nous terratinents, o dels mateixos pobladors com a veïns del lloc i vassalls del senyor.

El dret de firma és doncs general, i hem de fer menció especial a la Carta d'Ascó, i en particular al document complementari que s'aprova el 1616 per dues disposicions que ja hem citat més amunt vinculades al deure de residir al lloc:

- Al cap. 7 el comanador d'Ascó declara que no vol ni és la seva voluntat que ningú que visqui al lloc sigui considerat "poblador" sinó sols aquell que tingui "firma mia o de mi procurador general, que a estos tales se les hara auto particular de sus haciendas y poblacion".
- El cap. 12 assenyala que la Senyoria no vol establir al lloc pobladors solters, per això obliga a aquells veïns que ho són a que es casin i formin família dins el termini de 4 mesos o en altre cas "les quitaria las haciendas".

En tot cas tenim constància del dret de firma pel que fa, com dèiem a l'establiment de la població, i a la venda d'immobles. No caldria obtenir-la en cas de successió hereditària, en llegats, constitucions de dot, o actes de naturalesa similar en els que no s'exigeix la fadiga senyorial (però suposem que s'estableix algun sistema de control).

És un dret doncs estretament vinculat a l'altre de fadiga, de manera que se'n pot dir que n'és conseqüència: que el senyor no exerceixi la fadiga suposarà que autoritza i dona la firma per a la transmissió del bé. Tot sens perjudici de que es pugui negar a donar-la si l'adquirent no reuneix les condicions i requisits necessaris (743).

I en el cas d'alienacions oneroses, com hem vist, una vegada que el senyor no exerceix la fadiga i les autoritza percep el lluïisme.

Dret de firma que d'altra banda i pel que fa a l'establiment de la població defineix l'estatus de veïnatge de l'individu en qüestió, i pel mateix subjecte en vassallatge al senyor de que es tracti.

b) Els drets d'empara i de comís:

Ens referim aquí al dret d'empara, de naturalesa feudal, que permet al senyor en determinades circumstàncies recuperar el feu (plenament o la possessió temporal); i talment al dret de comís, o més pròpiament de confiscar el bé i recuperar-lo en ple domini.

Inicialment el senyor es reserva el dret d'empara, i en un document sovint citat de 1302 es fa esment al delictes o "comís" en que ha incorregut un

matrimoni veí de Ginestar al traslladar-se sense llicència del seu senyor als dominis dels Entença; en canvi el s. XVI, concretament quan es concedeix a la Universitat de la Pobla de Massaluca el privilegi d'instalar al lloc un molí d'oli, el castellà d'Amposta disposa que l'establiment està subjecte a les penes i comisos que regeixen al lloc pel que fa al cobrament i execució de les rendes senyorials; ja a partir del s. XVII s'al·ludeix únicament al comís amb el sentit de pena equivalent a la pèrdua dels béns establerts si els vassalls no compleixen amb llurs deures envers la Senyoria. En tot cas la finalitat és la mateixa: punir al vassall amb la pèrdua del bé cedit i que el senyor el recuperi lliurement (744).

Hem de dir però que el dret d'empara no es recull expressament en les Cartes dels s. XII al XIV en cap dels nostres Senyories, per bé que els hem de considerar inclosos en les referències que es fan sempre als drets que en general ostenta el senyor sobre els seus vassalls. Però és una prerrogativa de naturalesa feudal, doncs recordem que l'institució emfitèutica solament preveu un cas de reversió plena del bé com és l'incompliment de les obligacions econòmiques (i encara després de tres anys d'impagament).

Solament la segona Carta de Pinell de 1207 per la seva part disposa que "quam potestatem vos et vestri donetis nobis fratribus et successoribus nostris, irati et paccati, quotiencumque eam requisierimus salvis vestris rebus".

D'altra banda, les Cartes de 1294, de la Devesa de Massaluca i Berrús, s'estableix que si els pobladors no compleixen amb llurs deures, l'Orde per la seva autoritat podrà recuperar el ple domini dels termes cedits sense haver de satisfer cap indemnització als pobladors.

Quant als ordenaments generals del Principat oportunament hem vist allò que els Usatges i els Costums generals del Principat estableixen sobre el dret senyorial d'empara, en ordre a les relacions entre el rei i els seus feudataris. Aleshores distingim dos supòsits com són la recuperació de la possessió i la del ple domini:

- El senyor podia recuperar la possessió:
  - Quan el vassall es nega a reconèixer la potestat del senyor o la contradia (Usatges núms. 30 i 42).
  - O no atèn el requeriment senyorial per a lliurar-li la possessió o per a garantir-li el feu ("Commemoracions", I).
- I es pot recuperar plenament el feu quan el vassall: abandona el senyor en el camp de batalla, el menysprea o desafia o causa algun mal irreparable, o mata al senyor o al seu fill, o li usurpa el castell, o comet adulteri amb la seva esposa (Usatges núms. 37, 39 i 40).

En el cas referit de Pinell veiem com l'Orde del Temple assegura els béns privats dels vassalls quan aquells li lliurin la potestat o possessió del terme; però és important destacar com es configura un relació de naturalesa feudal en tant que el senyor es reserva el dret de poder requerir als vassalls la possessió del terme (i dels immobles que l'integren) quan l'Orde desitgi en temps de pau o de guerra (745).

Quant als contractes particulars d'establiment veiem que tal dret d'empara es recull en alguns documents dels s. XIII al XVI, juntament amb altres que s'esmenten com la fadiga i el lluïisme o la firma senyorial (746). En un de 1274 atorgat per l'Orde de l'Hospital sobre unes terres i cases que aquell posseeix a Ascó s'assenyala que si "in fine dicte mensis januari vos vel ille qui dictam hereditatem tenuerit non posetis solveretis immediate dictum censum, quod fratres Hospitalem auctoritate propria et sine aliquo contradictum possint incontinenti emperare dictam hereditatem et omnia alia supradicta tanqua rem propriam Hospitalis" (747).

I ja són les Cartes de població del s. XVII, concedides entre 1611 i 1623 les que recullen expressament el comís, com a sanció al vassall per l'incompliment de les seves obligacions envers la Senyoria; n'hem vist abundosos casos als apartats anteriors en tractar dels deures de conservació i millora dels béns establerts, del de residència, de la prohibició d'alienació en uns períodes determinats, etc. Supòsits tots aquells que tenen llur causa en allò que estableix l'Usatge núm. 40 en castigar amb la pèrdua del feu al feudatari que causa algun mal irreparable que no es pot "esmenar ni redreçar": l'Orde de l'Hospital pretèn assegurar l'èxit de les poblacions que projecta i vol garantir la productivitat de les seves terres, aleshores l'incompliment de qualsevol de les diposicions contingudes li suposarà un perjudici que es considera irreparable.

A Ascó, com hem vist, també es puneix amb el comís als pobladors solters que no es casin en el termini que se'ls concedeix; i hi ha altres casos en els que es fa constar que a l'Orde li prima la rendabilitat dels seus dominis, i així les normes complementàries de 1616 imposen la mateixa sanció en aquests dos supòsits:

- El cap. 13 es refereix a les cases on hi ha "pupillos" que no poden administrar llurs hisendes, i es disposa que en el termini màxim d'un any se'ls ha de designar un administrador que resideixi a la mateixa casa i a més sigui foraster. S'indica que aquesta disposició tindrà una vigència de 8 anys, i que així s'estableix per a evitar que "las casas no se caigan y las tierras se cultiven".

- El cap. 14 disposa que si la Vila vol pledejar davant la Reial Audiència contra la Senyoria reclamant béns "diciendo que los pupillos y viudas no pueden ser engañados", i allò sigui en frau d'allò disposat a la Carta de població, que el senyor "ipso facto que luego que intentaren el pleito

pueda el señor o sucesor o sucesores .. no obstante tengan muchos autos asi generales como particulares quitarles todo lo que les ha dado en esta nueva poblacion".

c) El dret senyorial de forçar als vassalls:

Altra prerrogativa senyorial, a la que de fet que hem anat fent al.lusió, és el dret del senyor a forçar per mitjans diferents als vassalls a complir llurs deures personals i tributaris, i a usar els serveis senyorials.

Aquest dret l'ostenten els Montcada a Horta quan el 1166 institueixen castlà del castell a Pere de Subirats, i li cedeixen la meitat dels ingressos que s'obtinguin per "forçis" que s'exerceixin (748). Segons BONNASSIE aquesta força o violència com també se la denomina, pot execir-se mitjançant les cavalcades, considerades com a lleves militars fetes precisament per a atemoritzar els vassalls i obligar-los a complir llurs deures (749).

Forces i cavalcades que talment cedeix Alfons I a l'Orde del Temple quan li dona el castell i termes d'Ascó l'any 1182. Drets que talment apareixen a les Cartes de població de l'Orde del Temple que se'ls reserva; això no obstant solament les de Gandesa de 1192 i 1194 fan esment a les "forias" (entendem que per "forçias") mentre que a les cavalcades com hem dit més amunt hi al.ludeixen també les de Gandesa, Pinell, Batea, Camposines, Vilalba, i Devesa de Massaluca (l'última de 1294). D'altra banda, el dret senyorial a fer cavalcada encara es reconeix als dominis hospitalers en els actes d'homenatge a l'Orde tinguts entre els anys 1348 i 1351.

Talment a Tivissa l'any 1205 és el castlà qui exerceix "omnes (..) forçias", i a Banyoles és el senyor qui ostenta el dret de cavalcada a mitjans s. XIV, segons el Capbreu tingut aleshores.

Retornant a les Cartes de població que concedeix el Temple justament s'insisteix en que els vassalls no seràn coaccionats ni gravats per cap altre servei ni tribut que aquells establerts.

El dret a forçar és en definitiva la facultat senyorial a exigir dels vassalls el compliment de llurs deures dominicals i jurisdiccionals, per mitjà de tots els medis al seu abast. Potser el recurs inicial que tenen els senyors és el de fer cavalcades; però vers el 1303 ja trobem una referència al comís com hem vist a l'apartat anterior, i aquella institució com a sanció que equival a la pèrdua dels béns del vassall es configura finalment com el mitjà general que tenen els senyors per a punir a aquells que no satisfan els censos o que no compleixen amb els serveis als que estàn obligats.

D'altra banda, en altre document de 1328 el lloctinent del comanador de Miravet declara que un vassall sarraí de Benissanet fou detingut i tancat a la pressó perquè no volia pagar "ni assegurar" les rendes senyorials; i s'afegeix: "que totstemps havem usat e acostumat e aquell dret e usança usam de present en los nostres. que si no's poden pagar deutes que's deguen per qualsevol raho. que si no'ls nos poden pagar ho no volen quam a terminu (solet), que'ls metten en la preso entro tant que ab nos se son convençuts; e negun altre recorrimet no fem contra lurs bens. porque (...) la preso fo ferta per aquesta raho e no per neguna altra" (750).

La pressó esdevé doncs, almenys als dominis hospitalers el mitjà de coacció perquè els vassalls satisfacin les rendes o censos senyorials; s'arriba a afirmar que la finalitat de la pressó és justament aquella i no altra.

En definitiva aquell concepte altmedieval de forçar és substituït per altres mitjans com poden ser el comís o la pressó. El primer potser més relacionat amb l'àmbit de les prestacions i deures personals si ens atenem a aquell conveni esmentat de 1303, en el que el comís s'imposa perquè els vassalls han abandonat el lloc sense autorització senyorial prèvia i en un moment en què el Temple i els senyors d'Entença estan en guerra; i la pressó es disposa per l'impagament dels censos sense haver de recórrer a la confiscació dels béns, d'acord amb el document citat de 1328.

Ja segons les Cartes del s. XVII el comís segueix vinculat a l'incompliment de deures personals, mentre que pel que fa al pagament dels censos la Senyoria es reserva el dret de confiscar els fruits dels vassalls i imposar-los les sancions que corresponguin (751). I aquest serà el criteri que se seguirà fins l'extinció dels Senyoriis.

2.2.4 Els mals usos:

Altres aspectes al que hem de fer referència particular és al de la vigència dels coneguts mals usos, i en particular dels d'exòrquia, cugúcia i intèstia que recullen els Usatges de Barcelona (752):

- Exòrquia: El senyor percep la part que correspondria al fill en concepte de legítima sobre l'herència del pare, si el pagès more sense descendència.

- Cugúcia: Quan l'esposa del pagès és adúltera, aleshores el senyor ha de percebre uns drets sobre els béns d'ella: la meitat si ho era sense el consentiment del marit (aquest se'n duu l'altra meitat), i tots els béns si l'adulteri era consentit pel pagès; i suposant que l'adulteri hagués estat forçat per l'espòs, aleshores ella conserva els seus béns i l'esponsalici i se li permet divorciar-se (el senyor no rep res).

- Intèstia: El senyor rebrà la tercera part de tots els béns del pagès mort sense fer testament, si deixa esposa i fills; si no té fills, en aquest cas el senyor es fa amb la meitat dels béns.

Als dominis templers ja s'eximeix expressament de tot possible mal ús a la Carta d'Horta i en altres es fa esment concret a aquells tres mals usos; podem entendre que aquelles exempcions constitueixen mesures beneficioses pels nous pobladors dels dominis de l'Orde. De Flix però no en tenim cap referència si no és en els Costums de 1308, mentre que sí regirien tots ells a la Baronia dels Castellvell almenys fins a mitjans s. XIII.

1r.- Als dominis templers/hospitalers:

Les Cartes de l'Orde del Temple dediquen una especial atenció als mals usos en recollir normalment i de manera expressa la seva exempció en la majoria dels casos; de vegades es fa al·lusió a tots els mals usos i en ocasions se citen solament els d'exòrcia, cugúcia i intèstia.

Veient les Cartes de població concedides:

- A Horta, el 1192 es disposa que "nullum malum usaticum a vobis et vestris nunquam exigemus".

- A Gandesa, les Cartes de 1192 i 1194 estableixen que "deinde non sitis choacti neque gravati de ullo alio usatico ac servitio, (...) sitis vos et successoris immunes et liberi de omni alio servitii et usatico".

- A la de Pinell, de 1198, els concedents declaren que "indulgemus etiam vobis ut non demandemus vobis exorchias ne cocucias nec intestias".

- A Batea, el 1205, se segueix la línia d'Horta quena es disposa que "nullum malum usaticum a vobis et vestris unquam exigemus".

- A Rasquera, el 1206, l'Orde concedeix "pro melioratione eiusdem loci" que no exigirà mai "cugucias, nech exorchias neque intestamenta".

- A Pinell, el 1207, és fa com a l'anterior: "Et nullum malum usaticum a vobis vel vestris ullo tempore exigemus".

- I a Vilalba, el 1224, se'ls eximeix de tota "questia et aliqua alia servitute".

- Pel que fa a les Cartes de la Vall de Batea de 1244, de Pinyeres de 1280, d'Algars de 1281 i de la Devesa de Massalua de 1294, totes elles disposen que les poblacions es facin a fur i costum de Batea, per la qual cosa poden entendre com a reproduïda l'exempció concedida a aquella vila.

L'exempció d'aquells mals usos la recull el cap. 167 dels Costums de Lleida, compilats el 1228, i amb la seva influència també la declaren els caps. LXXXI del codi d'Horta, el 129 de Miravet i el LXXVI de la Torre de l'Espanyol concedits els anys 1296, el 1319 i el 1517 respectivament.

Justament els cap. 1 de Miravet i de la Torre de l'Espanyol ja disposen que els vassalls poden disposar dels béns que se'ls estableixi amb fills

com sense, en clara al·lusió de l'exempció d'aquells mals usos d'exòrquia i intèstia.

D'altra banda, l'any 1440 es dicta una sentència arbitral resolent un conflicte entre el comanador de Miravet i les Universitats de Gandesa, Batea, Pinell, Algars, Pinyeres, Corbera i la Pobla de Massaluca suscitats perquè aquell volia obligar als vassalls dels llocs a contribuir en les obres de reforma dels murs i altres del castell de Miravet. La resolució en qüestió reconeix la vigència del codi de 1319, i segons el mateix l'exempció de tot mal ús, com defineix el jutge aquella exigència (753).

En definitiva el s. XV s'insisteix en la no vigència de cap mal ús; i encara el 1517 quan es concedeixen els Costums de la Torre se segueix declarant l'exempció almenys dels referits tres mals usos d'exòrquia, cugúcia i intèstia, al temps que els Usatges es declaren com a font del dret supletòria del local amb l'excepció dels referits mals usos (754).

2n.- Pel que fa als altres dominis de la nostra zona:

- A la Baronia de Flix, segons el preambul del codi de 1308, els vassalls estan exempts de tot mal ús.

- I a la Baronia d'Entença sembla que tots els mals usos estan vigents almenys fins a mitjans s. XIII. No tenim dades directes, però coneixem que l'any 1218 quan Alamanda de Sobirats lliura en penyora a la seva filla Blanca la castlania de Falset es declaren com a inherents a la mateixa els drets d'intèstia, cugúcia i exòrquia; i no eximeix d'ells als vassalls del lloc fins l'any 1254 (755). Per tant, si els mals usos en qüestió estan vigents a Falset, lloc de la Baronia, sembla lògic que també ho siguin a Móra, Tivissa i Garcia, i probablement també s'aboleixen quan s'eximeix d'ells als vassalls de Falset.

En qualsevol cas hi ha altres mals usos considerats menors respecte d'aquells d'exòrquia, cugúcia i intèstia, i que segueixen exigint-se. Són els casos dels de "tragino", de "jova" i de "famada, cavada (i) podada" que estan en vigor almenys en alguns llocs fins el s. XVIII, per bé que en ocasions constitueixen serveis remunerats.

D'altra banda podem parlar també de l'altre mal ús conegut com de "perna" consistent en el dret del senyor a percebre una cuixa de porc, cansalda, etc., del que com a tal no en tenim notícia, però que ben bé pot correspondre's amb aquell dret que en general ostenten tots els senyors de la nostra zona de rebre una part de tot animal mort al terme i/o en llocs una part de tot animal mort a la carnisseria (756).

Solament a Flix, el seu codi de 1308 reconeix explícitament que els vassalls no estan subjectes als mals usos de "jova, perna et tragino et omnia questa seu exaccione".

I fins a cert punt talment podem referir-nos a la relativa vigència de l'altre mal ús no citat: el de "remensa". que determinava la subjecció del pagès a la terra. És cert que els pagesos de la nostra zona es defineixen com homes lliures, francs i immunes com declaren les Cartes de població i també són lliures de desplaçar-se entre els districtes; però:

- Hem vist com hi ha una sèrie de drets senyorials que de fet limiten i graven aquells pagesos sota pena de perdre tots llurs béns.

- I hi ha una considerable subjecció personal, que comporta la prestació d'uns serveis determinats i el sotmetiment a la jurisdicció senyorial, amb l'intent reiterat d'excloure i evitar l'intervenció de la reial.

En qualsevol cas, per Decret de les Corts de 1811 i altra Llei de 1823, confirmats per altre Decret de les Corts espanyoles de 1837, totes les prestacions personals que tenien el seu origen en la jurisdicció que ostentaven els antics senyors resten abolides; l'única excepció seràn aquelles que el perceptor acrediti tenir en virtut de contracte i per domini purament alodial (757).

